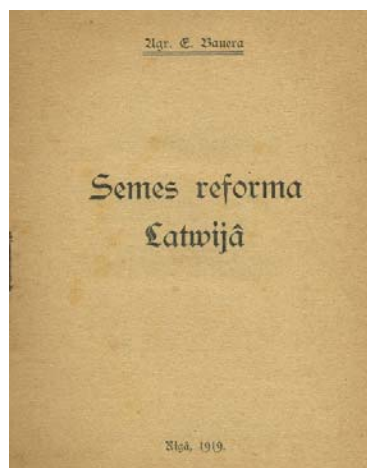

Nenormālie agrārapstākļi Latvijā.
Īpašuma tiesības uz zemi.
Zemes izmantošanas veidi.
Jaunu saimniecību dibināšana.
Izglītība un zemkopība.
Kopdarbība un zemkopība.

ERNESTS BAUERS /1882 – 1926/

ERNESTS
BAUERS

ZEMES REFORMA LATVIJĀ

© Ernests Bauers 1919
© Eraksti 2025
36 lp. / ~ 0,68 MB

Saturs:

- I. Nenormālie agrārapstākļi Latvijā.
- II. Īpašuma tiesības uz zemi.
- III. Zemes izmantošanas veidi.
- V. Jaunu saimniecību dibināšana.
- VI. Izglītība un zemkopība.
- VII. Kopdarbība un zemkopība.

I.

Nenormālie agrārapstākļi Latvijā.

Ir grūti, pat neiespējami iedomāties visā civilizētā pasaulē tik nekārtīgus agrārapstākļus, kādi tie taisni Latvijā. Nospiedošais iedzīvotāju vairums mūsu zemē ir latvieši. Latvieši vārda patiesā nozīmē ir zemkopju tauta; viņi ar nesavaldāmu dziņu tiecas pēc zemes. Bet šīs tieksmes līdz pat beidzamam laikam nav varējušas piepildīties. Kādēļ? Pa lielākai daļai tādēļ, ka saujiņa vācu muižnieku ar dzelzs dūri ir valdījuši pār mūsu zemi.

Gandrīz visās ārvalstīs lielākais zemes daudzums atrodas zemnieku rokās. Tā tas ir Dānijā, Francijā, pat Vācijā u. t. t. Dānijā lielgruntniekiem pieder ne vairāk par 10% kultūras zemes, Zviedrijā 4,5% un Norvēģijā vēl mazāk. Visa pārējā zeme, tā tad veselas 90%, atrodas zemnieku rokās. Visā Vācijā 1907. gadā tikai mazliet vairāk par piekto daļu zemes piederēja lielgruntniekiem, bet tādā Vācijas valstiņā, kā Bavārijā – tikai viena piecdesmitā daļa. Še jāpiezīmē, ka Vācijā pie lielgruntniecības skaitās tās zemes, kuŗas lielākas par 100 hektariem, t. i. 270 pūravietām.

Ko redzam Latvijā? Valsts Vidzemes daļā skaitās apaļos skaitļos 5.000.000 pūravietu derīgas zemes. No visas šīs platības lielgruntniekiem pieder nepilni 2.700.000 pūravietu, bet zemniekiem – tikai nepilni 2.300.000. Pārējā zeme – baznīcu, pilsētu vaj valsts īpašums. Kurzemē muižnieku zeme aptver nepilni 2.900.000 pūravietas, bet zemnieku mazliet pāri par 2.600.000 p. v. Bez tam Kurzemē vēl atliek ap 1.600.000 p. v. zemes, no kuŗas pāri par 1.500.000 p. v. pieder valstij, bet pārējā baznīcai, pilsētām etc. Arī Latgalē ievērojama zemes platība pieder muižniekiem. Nebūtu lieki pieminēt, ka Latvijas Vidzemes daļā skaitās 413 privātmuižas, bet Kurzemē – 569, pie kam daudziem muižniekiem pieder katram pa vairākām muižām. Še skaidri redzams, ka nepilna puse Latvijas zemes (neieskaitot Latgali) guļ dažu simtu vācu muižnieku rokās.

Acīs krītoša ir arī muižu platība. Kurzemē katra muiža caurmērā 5000 pūravietu liela, bet Vidzemē – 6500 p. v. Dažas muižas ārkārtīgi lielas. Piemēram, Dundaga skaitās ap 180.000 p. v., Pope – 130.000 p. v., Liel-Iecava – 45.000 p. v. u. t. t. Pēc M. Stepanova 9 lielākās Kurzemes muižas aptver vairāk par veselu $\frac{1}{10}$ daļu visas Kurzemes platības.

Muižnieki savā laikā izvēlējušies pašu labāko zemi, paturējuši savā īpašumā gandrīz visus lielākos mežus un ūdeņus.

Zemnieku zemes iedalījums, kas arī atkarājies no muižniecības gribas, nekādā ziņā nav atzīstams par normālu. Cik redzams, muižnieki nav gribējuši veicināt zemnieku saimniecību skaita pieaugšanu. Kurzemē un Vidzemē skaitās nepilni 50,000 saimniecību, kuŗu caurmēra platība Vidzemē – 125 pūravietas, bet Kurzemē – 110 p. v. Šāda lieluma mājas uzskatāmas par lielzemnieku saimniecībām. Vidēja lieluma saimniecību Latvijā samērā maz, bet mazsaimniecību – ļoti maz. Latgale šinī ziņā izņēmums – tur apstākļi citādi, par ko būs vēl atsevišķi runa. Mazāka

tīpa saimniecību trūkums sevišķi tādēļ stipri sajūtams, ka bezzemniekiem ārkārtīgi grūti tikt pie zemes. Ka muižnieki mazāku saimniecību dibināšanai stājušies ceļā, to starp citu jo gaiši redzam no tam vien jau, ka, piemēram, Vidzemē uz muižnieku vēlēšanos izdots likums, pēc kuŗa neviena zemnieku zemes māja nevar būt mazāka par 10 dāldeņiem.

Muižnieki savas zemes ne tikai nepārdeva latviešu bezzemniekiem, bet pat vēl jo plašos apmēros piesavinājušies zemnieku zemi. Piemēra dēļ, pie jau tā milzīgās Dundagas muižas vien savā laikā pievienots ap 17,000 p. v. zemnieku zemes. Ja arī muižnieki vienā otrā gadījumā ir šķīrušies no niecīgas daļiņas zemes, tad to tie darījuši ne latviešu bezzemnieku, šo vietēju darba ļaužu, bet gandrīz vienīgi vācu tautības ienācēju labā. Lai tikai atminamies, ka pēc 1905. gada revolūcijas vietējā muižniecība, gribēdama Latvijā stiprināt vācu iespaidu, dažos gados Kurzemē ap Ventas upi vien nometināja 15.000 Iekš-Krievijas vācu kolonistu.

Še aprādīto ievērojot, viegli saprotams, ka lielai lauku iedzīvotāju daļai pie vislabākās gribas nav ne mazākās iespējas tikt pie savas zemes. Šādos apstākļos Latvijas bezzemniekiem pa lielākai daļai mūžīgi jāpaliek grūtajā kalpa stāvoklī. Muižniekiem tas, šķiet, taisni pa prātam; viņi taisni to tā grib. Viņi grib būt mūsu zemes vienīgie kungi. Uz latviešu zemnieku kamiešiem ir sakrautas galvenās kļaušu un nodevu nastas. Zemnieki šo jūgu ar apbrīnojamu pacietību, kā nastu nesēji, ilgus gadus ir nesuši. Un lauku bezzemnieki? Tiem vajadzēja nodrošināt lielajām muižu saimniecībām pēc vajadzības viegli paķeramam un lētu darba spēku.

Nodokļu un kļaušu ziņā zemniekiem līdz šim ir tikusi nodarīta taisni brēcoša netaisnība. Visā bijušajā Vidzemes guberņā muižniekiem pieder 1.664.315 desetiņu zemes, bet zemniekiem 1.233.344 desetiņas. Tā kā muižniekiem vairāk zemes, tad varētu sagaidīt, ka tie maksās arī lielāko daļu nodokļu. Patiesībā tomēr izrādās gluži pretēji – no visiem zemes nodokļiem nesen atpakaļ zemniekiem bija jāmaksā veselas divas trešās daļas, kamēr muižnieki maksāja tikai pārējo vienu trešo daļu.*) Naturālo kļaušu ziņā vēl lielāka netaisnība. Pēc Zinovjeva**) ceļu un pasta kļaušas zemniekiem aprēķinātas naudā uz 451.869 rubļi gadā, bet muižniekiem tikai uz 41.132 rubļi, t. i. ap vienu desmito daļu no tā, kas zemniekiem. Tas ir taisni kā kādā brīnumu zemē.

Nevarētu arī aizmirst muižnieku līdzšinējās privilēģijas. Gandrīz itin visur muižnieki arī uz zemnieku zemes sev nodrošinājuši medību un zvejas tiesības. Nav vēl aiz kalniem tie laiki, kad muižnieks ar bisi rokā bradāja ar suņiem pa zemnieka labības laukiem, dzīdamies pakaļ savam medījumam. Bet ja zemnieks kādreiz iedomājās ar ieroci ieiet mežā, tad tam kuŗu katru acumirkli draudēja muižnieka bargais sods. Un kur tad visādas krogu, alus un degvīna darinātavu tiesības? Tās arī piederēja muižniekiem. Kā savā laikā muižnieki uz šo tiesību pamata ir rīkojušies, to redzam vēl tagad. Kur vien iedzīvotājiem ir kāda sapulcēšanās vieta, tur beztrūcīgi arī krogs; krogs pie pagasta nama, krogs pie baznīcas. Muižnieki tecināja tikai alu un degvīnu, bet zemniekiem atlika vienīgā „tiesība“ to nodzert – piedzerties. Ar to es negribu apskaust muižnieku reibinošu dzērienu tiesības un vēlēties, lai tādas tiktu piešķirtas arī latviešu zemniekiem. Gribu vienīgi uzsvērt, ka ar minētām priekšrocībām muižnieki ilgus gadusdēsmis, gribēdami vairot savus ienākumus, zemniekus ir izsūkuši un slīcinājuši alkoholā, tādā kārtā jo plašos apmēros veicinādami tautas postu tiklab materiālā, kā arī tikumiskā ziņā. Bez še pieminētām privilēģijām vēl varētu minēt daudzas citas, bet tās jau arī visiem zināmas.

No augšējā viegli nojaušams, ka sevišķi saimnieciskā vara Latvijā ir atradusies nedaudzu muižnieku rokās, kamēr zemnieki savās tiesībās bija stipri ierobežoti. Ja arī latviešu zemnieki beidzamos gados pirms kuŗa sāka kaut cik atdzīvoties, tad nav jāaizmirst, ka šiem zemniekiem tas ir maksājis neaptveramus pūliņus un karstus darba sviedrus.

Nospiedošais Latvijas iedzīvotāju vairums uz laukiem ir bezzemnieki. Ja šo cilvēku sociālais

*) Pēc: „Bürgerkunde“, I. p. 303.

**) Pēc: „Опытн. изсл. земл. устр. Лифл.“

un arī ekonomiskais stāvoklis būtu kaut cik labvēlīgs, tad, protams, zināmā mērā varētu apmierināties; bet tā tas nav. Lielā daļa bezzemnieku ir nodarbināti tiklab muižās, kā arī zemnieku mājās kā vienkārši laukstrādnieki. Kamēr bezzemnieki vēl neapzinājās sevi kā sociālā un saimnieciskā ziņā neapskaužamā stāvoklī esošu šķiru, tikmēr vēl valdīja savstarpējs miers. Beidzot bezzemniekos sāka rasties un pieaugt nemiers tiklab muižnieku, kā arī zemnieku darbā. Grūtais zemes darbs, nenoteiktais un gaļais darba laiks, samērā maza darba alga, nepietiekoši dzīvokļi un bezzemniekiem nekādā ziņā nespēja apmierināt bezzemnieku apzinīgāko daļu. Taisni krietnākie Latvijas strādniecības dēļi atgriezās lauku dzīvei muguru (viņi bija spiesti to darīt) un doties uz pilsētu. Daudzi, kuŗi tīkoja pēc savas zemes, bet nevarēja to iegūt savā dzimtenē, plašos apmēros izceļoja uz Sibīriju, Ameriku, pat Australiju un citām zemēm.

Mēdz teikt, ka latvieši esot pati revolūcionārākā tauta visā bijušajā Krievijā. To ar sevišķu kāri kaŗ pie lielā zvana mūsu paŗu muiŗnieki. Kādēļ viņi to dara, ņe lieki minēt. Ja arī latvieŗu tautā beidzamā laikā bija novērojamas lielniecisma tieksmes, tad nekādā ziņā visā visumā. Ar seviŗķu gandarījumu var teikt, ka latvieŗu tauta, neskatoties uz drūmo pagātni un grūtajiem pārdzīvojumiem, kaŗa un revolūcijas laikā, tomēr nav iekŗķīgi sadragāta. Lielniecisms, kā jau zināms, Latvijā ir nācis no ārienes, bet ja tas te ir varējis kādu laiku attīstīties, tad taisni muiŗniecība, kuŗa gan sevi dēvē par kultūras nesēju un iedomājas būt gudrākā zemes politikas vadītāja, īstenībā ar savu īsredzīgo un neprātīgo politiku radījusi tādus apstākļus un tādus auglīgu zemī lielniecisma attīstībai, kā nekur visā pasaulē. Ja mūsu zemē norisinājuŗas visai asas savstarpējas cīņas, tad tur bez ņaubām galvenā vaina gulstas uz muiŗniecības. Muiŗniecība to lai zina un lai nepūlas lielniecismam Latvijā atrast citus cēloņus.

ņe varbūt varētu piebilst, ka, ja muiŗniecība ar savu politiku radījusi iemeslus lielniecisma attīstībai un ja muiŗniecība ņinī ziņā daudz grēkojusi, tad jau sociālai kustībai vajadzētu vērsties vienīgi pret reakcionāro muiŗniecību, kamēr jo asas cīņas ir izcīnītas starp citu arī pret zemniekiem. Tas tiesa. Latvijas zemnieks revolūcijas laikā ir bargi piemeklēts. Kā savā laikā uz zemnieka muguras lika muiŗnieka vagara spieķis, tā tagad arī lielnieku dzelzs dūri vajadzēja galvenā kārtā izbaudīt tam pašam zemniekam. Vaj latvieŗu zemnieks tieŗām būtu pelnījis, ka pret viņu tik asā mērā tiek mesti revolūcijas ņķēpi? Revolūcijas laikā, protams, nevar sagaidīt nekādas mīlināŗanas ņķiru starpā. Tā tas ir arī Latvijā. Ka latvieŗu zemnieks būtu liekēdis, citu izsūcējs un bezdarbis, kā to bieŗi vien dzird runājam, tas nu gan ir nepatiesība vārda tieŗākā nozīmē. Lielākā daļa mūsu zemnieku ir taisni darba vergi, tie pirmie iet un beidzamiē nāŗ no sava darba. Drīzāk mūsu zemnieki visā visumā nav vēl pietiekoŗi apzinīgi. Es ticu, ka nemaldīŗos teikdams, ka zemnieki savā ziņā no muiŗniekiem ir samaitāti. Zemnieks, dzīvodams grūtos apstākļos, pamazām ir iemācījes ne vienu vien netikumu no saviem „kultūras nesējiem“ muiŗniekiem. Zemnieks ir bijis muiŗniecības vergs un no ņīs verga dvēseles tas nav vēl galīgi atsvabinājies. Daŗos Latvijas bagātākos apvidos, piemēram, Kurzemē nereti sastopami tādi zemnieki, kuŗi pret saviem strādniekiem izturas tieŗām tāpat, kā muiŗnieks, kādēļ arī ne par velti tur radies nosaukums – pelēkais barons. ņādos apstākļos nav nemaz daudz jābrīnas, ja revolūcionārajā cīņā tiek ievilkta arī mūsu zemniecība.

Ar pilnu tiesību var apgalvot, ka revolūcionārā cīņa uz laukiem ir izaugusi no nenormāliem agrārapstākļiem. ņī cīņa tiek vērsta ne tikai pret muiŗniecību, bet arī pret zemniecību. Cīnās galvenā kārtā pēc zemes un vispārīgi pēc sociālā un ekonomiskā stāvokļa uzlaboŗanas. Galvenais tomēr ir un paliek zeme. Un ņinī gadījumā man gribētos teikt, ka visasākās cīņas tiek izkarotas taisni par to, ka mums visvairāk ir – par zemi. Tas izklausās tomēr savādi. No vienas puses tiek runāts par ārkārtēju zemes badu, jo Latvijā liels bezzemnieku procents; bezzemnieki grib iegūt zemi, bet to nespēj, tā ka jādodas sveŗumā. No otras puses redzam, ka daŗiem simtiem muiŗnieku pieder gandrīz puse Latvijas zemes (izņemot Latgali), kuŗi ne tuvu nespēj savas zemes pienācīgi

apsaimniekot. Lielās zemes platības, cik redzams, mūsu apstākļos, ir pašiem zemes īpašniekiem par slogu.

Ja gribam nodibināt zemē normālus apstākļus, tad visenerģiskākā kārtā jāstājas pie patiesām nenormālo agrārapstākļu nokārtošanas uz demokratiskiem pamatiem. To darīt nozīmē likt drošus pamatus jaunai Latvijai.

II.

Īpašuma tiesības uz zemi.

Zemes jautājuma nokārtošana viens no pašiem svarīgākiem Latvijas valsts uzdevumiem. Visi apstākļi spiež domāt, ka Latvijai jābūt agrārvalstij, kāpēc tad arī agrārās reformas jāievada tādā garā, lai tās noderētu par drošāko jaunās valsts pamatu.

Latvijai jābūt demokratiskai valstij, kādēļ arī visām reformām jābalstās uz demokratiskiem principiem. Protams, šis demokratisms nevar būt tikai vārdos; tāpat tas nekādā ziņā nevar būt arī pārspīlēts un utopisks.

Runājot par zemes jautājumu, jāsaka, ka pēdējais jāizšķir pēc iespējas tā, kā to prasa valsts saimnieciskā lietderība un sociālā taisnība. Liekot vadīties no šiem principiem, izmetot no galvas katru utopisku, naīvu iedomu, bet rēķinoties ar dzīvies reālajiem apstākļiem, mēs droši varam ķerties pie darba.

Šinī nodaļā īsumā aplūkosim jautājumu par īpašuma tiesībām uz zemi. Kam piederēt zemei jaunajā Latvijas valstī? Še varētu domāt par diviem īpašumu veidiem – privātīpašumu un valsts īpašumu. Pilsoniskā sabiedrības daļa pa lielākai daļai balstās uz privātīpašuma pamatiem, turpretim sociālistiskā principā privātīpašuma neatzīst un iziet uz to, lai visi ražošanas līdzekļi, šinī gadījumā arī zeme, pārietu valsts īpašumā.

Tā kā visā civilizētā pasaulē līdz pat Krievijas revolūcijai pa lielākai daļai pastāvēja individuāli-kapitālistiskā ražošanas kārtība uz privātīpašuma pamatiem, un tā kā privātīpašums vispārīgi cilvēkā ārkārtīgi dziļi iesakņojies, tad, nemaz neapstrīdot labi domāto sociālistisko ideju, tuvākā nākotnē nekādā ziņā visā visumā nav iespējams pāriet, kā pār sētu pārkāpjot, no līdzšinējās individuālsaimniecības uz sabiedrisko ražošanas kārtību. Nav jāaizmirst, ka dzīve iet savu dabisko attīstības ceļu, bet ja kāds iedomājas to piepeši ievadīt pavisam jaunā, sabiedrības nesapratā un pārāgrā ceļā, tam dzīve pati agri vaj vēlū bez žēlastības iet pāri, kā tas jo bieži pēdējā laikā gājis Krievijā un sevišķi arī pie mums Latvijā.

Ja runā par zemi kā ražošanas līdzekli, tad nedrīkst aizmirst to lielo starpību, kāda ir starp zemi un citiem ražošanas līdzekļiem zemkopībā. Apskatot jautājumu pēc kodola, jānāk pie slēdziena, ka cilvēkam kā privātīpašums galvenā kārtā var piederēt tikai tas, kas ir cilvēka darba produkts. Un zeme? Zeme nav cilvēka darināta, tā nav cilvēka darba auglis – viņa ir dabas dāvana, kādēļ tiesības uz zemi pieder visiem. Noliegt katra cilvēka dabiskās tiesības uz zemi nozīmētu noliegt cilvēka tiesības arī uz eksistenci.

Ka privātīpašuma tiesības uz zemi (es domāju arvien neaprobežota privātīpašuma tiesības) ir neattaisnojamas un neloģiskas, tas redzams uz ik soļa. Lai tikai iedomājamies, ka ļoti daudzi zemes īpašnieki ar savu zemi rīkojas pēc savas iegribas un pretēji sabiedrības interesēm. Anglijā, piemēram, zeme pa lielākai daļai atrodas lielkapitālistu rokās. Pēdējie, būdami bagāti cilvēki, nekatrreiz nopietni rūpējas, lai viņu plašie zemes īpašumi tiktu pienācīgi apkopti. Bezzemniekam zeme tiek izdota gandrīz vienīgi uz nomas, pie kam piekopjot nomnieku izmantošanu. Daudzi

lielīpašnieki, kuŗiem nepatīk zemi pa mazākiem gabaliņiem ne pārdot, ne arī iznomāt, to apaudzē ar mežu vaj pamet atmatā. Šinī ziņā raksturīgu piemēru pieved Markss, rakstīdams par kādu Siderlandes hercogieni, kuŗai piederējuši lieli zemes īpašumi un kuŗi nodarbinājuši 15,000 zemniekiem darbu un maizi. Ap 1820. gadu hercogiene šo nomas zemi piepeši pārvērtusi par ganībām un 15,000 zemnieku vietā sākusi turēt 13,000 aitas ar nedaudziem ganiem. Zemnieki bijuši spiesti atstāt dzimteni un doties svešumā meklēt darbu un uzturu. To pašu pa lielai daļai var teikt arī par Latviju. Latvijā bezzemnieku procents ir tik liels, kā reti kādā zemē; bez tam latviešu bezzemnieks ilgoties ilgojas pēc savas zemes. Muižnieki ar savu zemi ne tuvu netiek galā, bet iz rokām nēlaiž ne pēdas. Ar saviem nomniekiem un graudniekiem rīkojas kā katreiz iesitas prātā. Arī ļoti daudzi zemnieki ar savu zemi ne vienmēr rīkojas tā, kā tas būtu lietderīgi. Daudzreiz tiek galīgi aizmirsts, ka no zemes jāiztiek ne tikai tiem, kuŗiem zeme pieder, bet ikkuŗam katram cilvēkam – visiem. Un ja zeme kādam dota, tad nekādā ziņā priekš tam vien, lai nodrošinātu tikai sevi, bet gan, lai zemi apkoptu tā, ka pēdējā pēc iespējas labāk nodrošina ar pārtikas līdzekļiem visus zemes iedzīvotājus. Tādā ziņā uz zemes turētājiem guļ zināmā mērā sabiedriskā rakstura pienākums.

Kā jau teikts, Latvijai jātop demokratiskai valstij. Šādā valstī tad jāraugās arī uz to, lai cilvēks savu eksistenci nodrošinātu ne ar bezdarba, bet darbā radītā mērtībā. Ka bezdarba vērtības sastopamas zemkopībā un ka tās, pastāvot privātpašumam uz zemi, jo bieži piesavina zemes īpašnieks, tas nav nekas jauns. Piemēra dēļ iedomāsimies divus vienāda lieluma zemes gabalus, kuŗi atrodas vienādos apstākļos un vienādā mērā tiek apsaimniekoti. Vienīgā starpība zemes labuma ziņā. Pēc minētos zemes gabalos ieguldītā darba atšķināšanas un pēc visu izdevumu segšanas, kuŗi šinī gadījumā visi vienādi, var izrādīties, ka sliktākā zemes gabala ienākums tikko sedzis izdevumus, kamēr labākais gabals atmetis zināmu atlikumu. Šī starpība, šis atlikums, lūk, ir tas, kas nācis zemes turētājam bez sevišķa darba, kas, kā sakot radies vienīgi no zemes dabiskā labuma. Šis atlikums ir zemes rente, uz ko nekādā ziņā nevar būt tiesība privātam zemes īpašniekam, ne arī viņas turētājam. Uz zemes renti tiesības vienīgi valstij.

Nepelnīta vērtība no zemes var rasties arī citādā ceļā. Divi zemes gabali pēc zemes labuma var būt uz mata vienādi; tie var būt arī vienādi apstrādāti. Vienīgā starpība tā, ka viens zemes gabals atrodas saimnieciski izdevīgākos apstākļos, piemēram, kāda ievērojama tirdznieciska centra tuvumā, kamēr otrs tālu no šāda centra, arī tālu no ērtiem satiksmes līdzekļiem. Pirmā zemes gabala turētājs ar saviem ražojumiem ērti un lēti tiek uz tirgus, bet otrā zemes gabala turētājam ražojumu transporta izdevumi ļoti stipri sajūtami. Še atkal viens no sava zemes gabala ieņem vairāk par otru. Lielākais ienākums šinīs apstākļos nav cēlies no zemes turētāja personīga darba, bet vienīgi no tam, ka zemes gabals atradies tirdznieciski izdevīgākos apstākļos. Vēl piemērs. Valsts vaj kāda sabiedrība velk jaunu dzelzceļa līniju caur apvidu, kuŗš līdz tam laikam atradies tālu no pilsētas un ērtiem ceļiem. Kāda no dzelzceļa pietātnēm krīt uz zemes gabala, kuŗš līdz šim, pieņemsim, maksāja 5000 rubļu. Nu šis zemes īpašnieks jo lēti, viegli un ātri ar saviem ražojumiem nokļūst pilsētā; tāpat ļoti izdevīgi pārvest no pilsētas saimniecībā nepieciešamās preces – mākslīgos mēslus, mašīnas u. t. t. Pietātnes tuvumā var ar laiku attīstīties vesels centrs. Sekas no visa tās, ka zemes vērtība strauji pieaug. Var viegli iedomāties, ka par minēto zemes gabalu, kuŗš pirms dzelzceļa taisīšanas, kā pieņemām, maksāja tikai 5000 rubļus, tagad var maksāt 50,000 rubļus. Zemes gabala īpašnieks var veselus 45,000 rubļus vairāk iebāzt kā savus kabatā. Vaj to šis zemes īpašnieks būtu ar savu darbu ieguvis? Nē. To ir darījusi sabiedrība. No sabiedrības līdzekļiem taisīts dzelzceļš, no tam vienīgi arī radusies augstā zemes vērtība. Arī uz šādu nepelnītas vērtības pieaugumu nav tiesības privātajam zemes īpašniekam, bet gan sabiedrībai vaj valstij.

Bezdarba vērtība rodas vēl citādā ceļā. Piemērs. Kāda zemes īpašnieka robežās atrodas plašs ezers vaj upe, kur dzīvo daudz zivis. Daudz ūdeņi jau no dabas ļoti bagāti barības vielām, tā ka tur cits nekas neatliek, kā zivis vienīgi zvejot un pārdot. Citam atkal, kā tas ir Latvijas muižniekiem, pieder ļoti plaši meži, kuŗi bez jebkādas sēšanas vaj stādīšanas, tāpat bez kādas ievērojamas kopšanas lieli izauguši. Īpašniekam atliek mežu vienīgi apsargāt, cirst un pārdot. To pašu varētu teikt arī par dažādām apakšzemes bagātībām – kaļķa un ģipša slāņiem, dzelzs rūdas, sāls un akmeņogļu apakšzemes krājumiem, petrolejas avotiem u. t. t.

Ja zeme paliek neaprobežotā privātīpašumā, tad tā jo bieži nāk uz tirgus kā spekulācijas priekšmets. Kapitālisti, paredzēdami zemes vērtības pieaugšanu, zināmos gadījumos uzpērk zemi un pēc tam to atkal pārdod par dārgu naudu, tādā kārtā mākslīgi paceldami zemes cenas un nostādīdami grūtākos apstākļos jaunus zemes īpašniekus u. t. t.

Bez tam gribētos domāt, ka zemes privātais īpašums zemkopi padara zināmā mērā konservatīvu. Nav taču nekāda sveša lieta, ka šis nekustamais īpašums zemkopim kā svins guļ pie kājām. Grūt, visai grūt zemkopi iekustināt uz jauna ceļa; grūt zemkopim aprast ar brīvāku domu. Mēdz gan apgalvot – tas esot taisni labi, pat nepieciešami, ka zemkopju šķira esot konservatīva. Šis konservatīvisms esot vēlams kā pretpiediens revolūcionārai lauku bezzemniecībai. Šāds ieskats neliekas būt kaut cik pamatots. Man šķiet, ka būtu daudz prātīgāk nedibināties uz pārspīlētiem spiedieniem no vienas puses un tikpat pārspīlētiem pretpiedieniem no otras puses, bert gan vairāk nopietni ieskatīties dzīves reālajos apstākļos un vadīties no tiem. Var droši teikt, ka ne nu konservatīvo ieskatu kultivētāji spēs radīt jaunu Latviju, ne arī pārāk straujie un naīvie karstgalvji. Pirmie ir devuši daudz iemeslu revolūcijai, bet pēdējie revolūcijas laikā jau krietni vien paguvuši izsaimniekoties un beigu beigās iekšīgi sabrukuši. Nospiedošais Latvijas bezzemnieku vairums, to starpā itin visi nopietnākie, tālredzīgākie un apzinīgākie bezzemnieki, sāk novērsties vaj arī izmest iz sava vidus tos, kuŗi pārdabiskā kārtā iedomājās pasaulei nest atpestīšanu, bet kuŗi galu galā uzlūkojami vienīgi kā revolūcijas kaprači. Beidzamais laiks atsavināties arī no muižnieku aizbildniecības un vispārīgi – no muižniecības. Tāpat jāvēlas, lai arī mūsu zemniecība visā visumā kļūst brīvāka. Tad nule varēs iestāties **a p v i e n o t s u n p a t i e s i d e m o k r a t i s k s v a l s t s j a u n r a d ī š a n a s d a r b s.**

Visu šinī nodaļā izteikto vērā ņemot, jāsaka, ka uz zemi nevar būt privātīpašuma tiesības. Še gan, protams, domāta zeme, kāda tā atradās pirmatnējā stāvoklī – bez kultūras. Tikai pēc tam, kad cilvēks zemē sāk ieguldīt darbu, kad tas viņu sāk apstrādāt un kopt, šī zeme paliek par kultūras zemi un kā tāda izdod augstākas ražas, kā viņa to spētu, ja vispārīgi spētu, pirmatnējā stāvoklī. **U n t a i s n i u z š o z e m ē i e g u l d ī t o d a r b u, j ā – u z t o g a n c i l v ē k a m n e a p r o b e ž o t a s p r i v ā t a ī p a š u m a t i e s ī b a s.**

Ja nu uz pašu zemi cilvēkam nevar pieļaut īpašuma tiesības, kam gan tad lai pēdējā piederētu? Jau agrāk aizrādīju, ka zeme pieder visiem. Ar to, pats par sevi saprotams, nav teikts, ka zemi bez kādas noteiktības varētu ņemt kuŗš katrs, kad un kur tam iepatīkas. Nav arī domāts, ka zeme būtu pastāvīgi jāizdala tik daudz gabalos, cik valstī iedzīvotāju. Tāda rīcība būtu anarķija un neprāts. Zemei jātiek pārvaldītai un izmantotai organizētā veidā. Valsts noetic un vada vispārējo valsts saimniecību; valstij vienlīdzīgi jā rūpējas par visiem saviem iedzīvotājiem. Tāpēc tad **d a b i s k ā s ī p a š u m a t i e s ī b a s u z z e m i p i e d e r v i e n ī ģ i v a l s t ī j.** Valsts īpašumā jaunajā Latvijā, ja mēs gribam dibināt patiesi demokrātisku valsti, agri vaj vēlu jāpāriet ne tikai visai zemei, bet arī **m e ž i e m, ū d e ņ i e m u n a p a k š z e m e s b a ģ ā t ī b ā m.**

Pret zemes pāriešanu valsts īpašumā droši vien celsies ierunas. Un kādas tās būtu? Viens no redzamākiem iebildumiem būs tas, ka ar zemes pāriešanu valsts īpašumā tiktu pamazināta dzīvā interese, ar visu enerģiju nodoties zemkopības darbam. Šādam iebildumam, pavirši ņemot, laba daļa taisnības. Zemē ieguldītais darbs daudzos gadījumos atmaksājas tikai pēc ilgākiem gadiem. Viss

tas prasa daudz uzņēmības un pacietības, daudz nodošanās un darba prieka; viss prasa drošības, ka darba augļi nezudīs darba darītājiem. Ja zeme zemkopim ir viņa privāts īpašums, tad, protams, šī apziņa vien jau dod taustāmu un drošu pamatu nest visus iespējamus upurus zemes kultūras pacelšanas labā. Ja zeme zemes apstrādātājam nepieder, tad zemkopis ir tikai zemes lietotājs, kuŗa darbam bieži vien nav paliekamas vērtības. Ka šinī ziņā tiešām liela starpība starp zemes īpašnieku un zemes lietotāju, tas kuŗam katram skaidri redzams. Lai tikai ieskatāties mūsu pašu nomas saimniecībās, tad skaidrības būs pietiekoši. Vispildīgākais piemērs ir tās nomas saimniecības, kuŗas parasti tiek iznomātas uz īsu laiku, 1-3 gadiem, pēc kam bieži vien nāk nomas noteikumu pārgrozīšana un nomnieku maiņa. Šādās saimniecībās tad arī var novērot, ka visi darbi tiek darīti vienīgi priekš zemes izmantošanas īsā laikā, nemaz nebēdājot, kas ar zemi lai notiek pēc nomas laika notecēšanas. Parasti šādos apstākļos izpaliek tādi darbi, kuŗu vērtība un nozīme redzama tikai pēc ilgāka laika. Piemēram, netiek izdarīti lielāki zemes uzlabošanas darbi, netiek ierīkoti ne augļu dārzi, ne pat iestādīts kāds kociņš, kuŗa pavēnī vasaras karstumā pēc darba atliktos diendusā. Zemes īpašniekam apstākļi gluži citādi. Pēdējais sajūt un zin, ka viņa darbu neviens nevar ne traucēt, ne pašu no saimniecības izlikt. Un šī apziņa dod neaptveramu sparū. Pat vecs vīrs, kam galvabalti zied kā ābele, nenogurstoši kustas savā sētā. Nekāds darbs tam nav par grūtu un vēlu. Kaut gan šis sirmgalvis sajūt, ka viņa mūža vakars nav vairs tālu, tas tomēr strādā; dara tādus darbus, kuŗa augļus tas sen vairs nebaudīs. Kādēļ šī nodošanās? Vecāki, kā zināms, dzīvo savos bērnos un priekš bērniem vecākiem nekāds darbs nav par smagu. Vecākiem vairāk nekā nevajag, kā apziņas, ka tā sēta, kuŗā viņi savu mūžu strādājuši, reiz piederēs viņu bērniem. Ar to pietiek.

Ja mums vajadzētu izvēlēties vienu no diviem – nomas zemi uz 1-3 gadiem vaj zemi uz īpašuma tiesībām, tad bez šaubām katrs izvēlētos pēdējo. Bet tā nu šo lietu nevarētu pavisam salīdzināt. Nav jāaizmirst, ka var būt un patiesībā ar arī gluži citādi nomas noteikumi. Ja valsts pārņemtu zemi savā īpašumā, tad, protams, viņa arī gādātu par tādiem nomas noteikumiem, kuŗi pēc iespējas, apmierina zemes lietotāja tieksmes, paceļ viņa uzņēmības garu un līdz ar to nodrošina zemkopības attīstību. To ievērojot, valsts pašas interesēs ir zemi izdot lietošanā atsevišķiem zemkopjiem uz dzimtu nomu, t. i. uz bērnu bērniem. Līdz ar to atkrīt viss augšējā iebilduma svārs.

Tālāk tiek iebilsts, ka, zemei pārejot valsts īpašumā, zemes lietotājs, neskatoties uz to, ka viņam lietošanas tiesības nodrošinātas uz bērnu bērniem, baidīsies ieguldīt savu kapitālu ēkās, zemes uzlabojumos, dažādos ierīkojumos u. t. t. Varot, lūk, nākt priekšā gadījumi, kad piepeši nomnieks zemi vēlas atstāt, no kam varētu celties zaudējumi. Tā nu tas pavisam nav. Ja zemes lietotājs saimniecībā izdarījis dažādus uzlabojumus, ja viņš ur ieguldījis savu darbu un kapitālu, tad aiziešanas gadījumā bez šaubām šīs zemes lietotājam nāksies saņemt pienācīgu atlīdzību. Citādi tas pavisam nevar būt. Tad vēl dzird iebilstam, ka zemes lietotājs uz viņa lietošanā esošās zemes nevarētu izdarīt aizņēmumu, ar ko attīstīt saimniecību, izmaksāt bērniem mantojuma tiesu un t. t. Tas nav nopietns iebildums. Ka zemi nevar apgrūtināt ar parādiem, tas taisnu vēlams, jo mūsu dienās izrādījies, ka daudzi zemes īpašumi ir tik tālu iestiguši parādos, ka saimniecības sāk ārkārtīgi ciest. Ja zemkopis tomēr gribētu zināmu aizņēmumu nodrošināt, tad tas iespējams uz tām vērtībām, ko zemes lietotājs ieguldījis savā saimniecībā un kuŗas viņam arī faktiski pieder. Aizņēmumu var nodrošināt arī citādā ceļā. Piemēram, ievēdot valstī vispārīgu dzīvības apdrošināšanu, uz apdrošināšanas polisēm vien jau iespējams aizņemt zināmas summas. Bez tam nav jāaizmirst, ka priekš dažādiem saimniecības uzlabojumiem arī valsts var izsniegt aizdevumu, pie tam uz labiem noteikumiem. Jā – dažus zemes uzlabojumus, piemēram, lielākas meliorācijas, valsts var izdarīt pati uz sava rēķina, zemes lietotājam uzliekot vienīgi maksāt attiecīgus procentus par ieguldīto kapitālu.

Par šiem jautājumiem mēs vēl runāsim vienā no nākošām nodaļām, kad apskatīsim jautājumu par zemes nomāšanu. Šoreiz gribu tikai pieminēt, ka valsts zemes lietotājam ir arī savas

ievērojamas priekšrocības, no kuŗām šē atzīmēšu pašu galveno. Ja zemi valsts atdotu uz privātīpašuma tiesībām, tad tas iespējams vienīgi pret zemes samaksu, bet nekādā gadījumā par brīvu, kā to viens otrs iedomājas. Ja iedomājamies, ka pie zemes grib tikt mūsu bezzemnieki, tad neaizmirsīsim, ka tie ir cilvēki, kuŗiem nav nekādu sevišķu līdzekļu. Ja nu vēl gribētu zemi iepirkt, tad mūžs aizietu to izmaksājot vien, kamēr rīcības kapitāla vajadzība būtu ārkārtīgi sajūtama. Simtreiz labāki ņemt no valsts zemi uz dzimtu lietošanā, maksājot vienīgi gadskārtīgu zemes nodokli, bet savus ietaupījumus ieguldīt rīcības kapitālā, kur tas veicinās saimniecības attīstību un atmaksāsies daudz labāk, nekā zemi pērkot zemē ieguldītais kapitāls.

Visu sacīto ievērojot, tiešām jāatzīst, ka Latvijas valstī būtu ieviesta liela un taisnīga reforma, ja reiz zeme pārietu valsts īpašumā.

Ja valsts zemi grib pārņemt savā īpašumā, tad jābūt skaidrībā, kādā ceļā tas izdarāms. Šē svarā krīt divi ceļi – atsavināšana bez un atsavināšana pret atlīdzību. Bez atlīdzības Latvijas valsts īpašumā, pats par sevi saprotams, pāriet visas kroņa zemes un bruņniecības muižas, t. i. tās muižas, kuŗas pieder bruņniecībai kā korporācijai. Bez atlīdzības atsavināmas no Krievijas valdības muižniekiem dāvētās kroņa zemes, visas tās zemnieku zemes, kuŗas savā laikā piesavinājušies muižnieki, klosteru zemes u. t. t. Par atsavināmās baznīcu zemes atlīdzību nav tik viegli izšķirties. Lai draudzes nenonāktu pārāk grūtos apstākļos, varbūt, ka šī zeme būtu jāatsavina pret zināmu atlīdzību. Fideikomisi – majorāti un minorāti – jāatceļ. Pret atlīdzību atsaviāmas visas tās zemes, kuŗas kā privāts īpašums iegūts pirkšanas ceļā un neietilpst bez atlīdzības atsavinājamo zemju katēgorijā.

No šē izteiktā redzams, ka starp citu arī daudzas muižu zemes būtu atsavināmas pret atlīdzību. Tas tiesa. Tikai no tam nekādā gadījumā nevarētu pasteigties spriest, ka šē izeju uz muižnieku īpašumu aizstāvēšanu. Nē. Muižnieki ar savu varu un rīcību visā laikā Latvijā ir radījuši tik daudz brēcošas netaisnības, tik daudz ciešanu un posta, ka viņu zemes īpašumi jau sen būtu konfiscējami. Bet ja mēs jaunajā valstī vēl vispārīgi privātīpašuma tiesības gribam atzīt un, balstoties uz tiesiskiem pamatiem, iet taisnu ceļu, tad nevaram vienam viņa īpašumu atņemt bez atlīdzības, kamēr otram to atlīdzināt. Principiem jābūt viscaur vienādiem. Pavisam cita lieta, ja kāds zemes īpašnieks vaj vesela zemes īpašnieku šķira, piemēram, muižnieki kaut kādā ziņā noziedzīgi rīkojušies ar savu īpašumu un varu, ja tie pret Latvijas valsti izdarījuši noziedzīgu darbu, tad, protams, noziedzīgos zemes īpašniekus var sodīt pēc viņu nozieguma mēra, rēķinoties pat ar visa īpašuma konfiskāciju.

Bez tam nav jāaizmirst, ka konfiscētā zeme tomēr ne katreiz būtu iegūta par brīvu. Iedomāsimies tikai, ka ļoti daudzas muižas apkrautas lieliem parādiem; tās ir ieķīlātas tiklab vietējās kredītiestādēs, kā arī ārzemēs. Ja šos īpašumus gribētu bez atlīdzības atsavināt, tad tomēr ar parādiem būtu jārēķinās. Pret ārzemēm taču mēs nespēsim noliedzoši nostāties, ielaižoties starptautiskos sarežģījumos. To tagad saprot pat Padomju Krievija, kuŗa no sākuma negribēja ne no kādas parādu atlīdzības ne dzirdēt. Tāpat būtu jārēķinās arī ar vietējām kredītiestādēm, kuŗās kuŗās ieķīlāti zemes īpašumi. Visvairāk zemes īpašumi ieķīlāti muižnieku kredītbiedrībās. Šo kredītbiedrību ķīlu zīmes, kā zināms, tautā plaši izplatītas. Beidzamā laikā pirms kara, piemēram, Vidzemē pat iznāca rīkojums, pagastu apgādības kapitālus uzglabāt muižnieku kredītbiedrības ķīlu zīmēs. Un pagastu apgādības kapitāli taču ir pa lielākai daļai mazturīgāku cilvēku graši. Vaj pagasti lai ciestu? Nekādā ziņā ne. Tāpat daudzi zemes īpašumi ieķīlāti vietējās krājkasēs. Krājkasēs lielākais vairums noguldījumu rodas taisni no mazturīgiem cilvēkiem – rokpeļņiem, amatniekiem, zemniekiem u. t. t. Arī tie nevarētu zaudēt.

Tad vēl iebildums pret vispārīgu zemes atsavināšanu bez atlīdzības. Konfiskācijas gadījumā pa lielākai daļai netaisnība notiktu taisni pie centīgākiem zemkopjiem, kuŗi čakli savā saimniecībā rīkojušies un uz savas zemes nav ietaisījuši parādus. Turpretim maz, vaj pat nemaz, neciestu tie,

kas, varbūt, saimniekojuši nolaidīgi, saimniecību paputinājuši, aizņēmušies uz zemes pēc iespējas lielākas naudas summas, daudzos gadījumos pat lielākas, nekā īpašums vērts; aizņemto naudu vaj nu nodzīvojuši, vaj ielikuši kādā uzņēmumā, vaj pat vienkārši noglabājuši kabatā. Priekš pēdējiem konfiskācijas gadījumā valsts būtu spiesta segt parādus, bet tie, kuŗi apzinīgi saimniekojuši un iztikuši bez parādiem, pat vēl saimniecībā ieguldījuši darbā iegūtos līdzekļus, zeme tiktu atņemta par brīvu. Kur te taisnība?

Man šķiet, ka tomēr ir pareizāk, ja privātā zeme vispārīgi tiek atsavināta pret zināmu atlīdzību. Tādā gadījumā tas, kuŗš būs kārtīgi saimniekojis un valstij nodos labi iekoptu zemi, saņems par to atlīdzību, kamēr no tās atlīdzības, kas pienāktos parādiem apkrautās zemes īpašniekam, tiktu segti parādi.

Te varētu vienīgi runāt par atlīdzības augstumu. Acumirkļi nebūtu iespējams nekādas normas uzstādīt; tas būtu jānoteic likumdevējām iestādēm, rēķinoties ar apstākļiem. Bez tam jāpiezīmē, ka atlīdzība nevarētu būt viscaur vienāda. Ja vajadzētu atsavināt mazu īpašumu, kur pats īpašnieks parasti daudz strādā, tur atlīdzības mērs visādā ziņā jāņem augstāks, nekā atsavinot plašos muižnieku zemes īpašumus, kur pastāvīgi izmantots plašos apmēros algots darba spēks, vaj zeme tikusi iznomāta u. t. t. Samērā lielāka atlīdzība būtu piešķirama par tiem zemes gabaliem, kuŗi savā laikā iekopti un kuŗos pastāvīgi tiek guldīts iekšā darbs un kapitāls, piemēram, aŗama zeme, mākslīgas pļavas u. t. t., kamēr meŗi un dabīgas pļavas, kur darba nav pielikts tikpat kā nemaz, atlīdzināmi zemāk.

Tālāk varētu jautāt, kur ņemt līdzekļus atlīdzībai par atsavināmo zemi. Še nu jāuzduŗas uz visai nepatīkama jautājuma. Mūsu valsts patlaban atrodas ārkārtīgi grūtos apstākļos. Pa kaŗa un revolūcijas laiku ir radušies lieli parādi, kuŗi savā laikā visi būs jānolīdzina. Un tomēr ... tomēr tas mūs nevarēs atbaidīt. Bez izejas valsts gluŗi nebūs. Vispirms jāsaka, ka agri vaj vēlu valsts ņems no iedzīvotājiem vienreizēju īpašuma vaj citu tamlīdzīdzigu nodokli. Par to tad varētu lielu daļu zemes atsavināt, norēķinoties ar minēto nodokli. Tālāk. Par atsavināto zemi nevarēs tūlīt samaksāt, bet valsts varētu atlīdzību izsniegt valsts parādu zīmēs, kas dzēšamas, teiksim, 50 gadus. Nav jāaizmirst, ka atsavinātā zeme tiks izdota lietošanā un par to ienāks nomas nauda, vaj tā saucamā zemes rente. Zemes rente bez šaubām būs jāmaksā arī par visiem tiem zemes īpašumiem, kuŗi netiktu atsavināti. No šīm rentēm ienāks milzu summas, kuŗas varēs izlietot gan kā atlīdzību par atsavināto zemi, gan arī izlietot pie jaunu saimniecību dibināšanas u. t. t. Bez tam jāpiezīmē, ka gadījumā, ja atsavinātā zeme tiktu bezzemniekiem pārdota, tad valstij ienāks lielas izpirkšanas summas, ar kuŗām segt atsavināto zemi un citas vajadzības.

Vēl varētu jautāt, kā izdarāma zemes pāriešana valsts īpašumā. Ka zemei jātop par valsts īpašumu, tas vispirms ir principa jautājums. Bet ne viss tas jau piepeši izvedams dzīvē, kas atzīstams principā. Principi ir viens, bet reālie apstākļi – otrs. Ja mēs gribētu rēķināties vienīgi ar principiem, tad varētu beigās rasties tīri neparedzēti un pie tam bēdīgi pārsteigumi. Lielinieki, piemēram, kā visur citur, tā arī agrārlietās vadījās tikai no dogmām un principiem, pavisam ignorējot dzīves īstenību. Lielinieki tādēļ arī īsā laikā piedzīvoja savas agrārpolitikas galīgu bankrotu. Mēs darīsim pareizi, protams, paturot acīs atzītos principus, ja vadīsimies no reālpolitikas. Un izejot no šī viedokļa, nekādā ziņā nav ne nu ieteicams, ne arī iespējams visu zemi jau tuvākā nākotnē pārvērst valsts īpašumā. Tādēļ tagad pilnīgi jāapmierinās tikai ar lielīpašumu atsavināšanu, ber z e m n i e k u z e m e s j ā a t s t ā j n e a i z s k a r t a s. Un, vispārīgi sakot, atsavināšana jāizdara pakāpeniski, lai neciestu zemes ekonomiskās intereses. Par visām lietām tūlīt būtu atsavināmi visi lielākie meŗi, ūdeņi un apaķszemes bagātības, kamēr ekonomijas zeme, t. i. aŗamā zeme, pļavas un ganības, kā arī vispārīgi kultūrai noderīgā zeme atsavināma pakāpeniski un pēc vajadzības.

Zināmā mērā zemes pāriešanu valsts īpašumā paveicina progresīvais zemes nodoklis. Tas ir nodoklis, kuŗš stipri pieaug, pieņemoties zemes platībai. Piemēram, ja par 100 pūravietu lielu zemes gabalu būtu jāmaksā, teiksim, 50 rubļu liels nodoklis, tad par 200 pūravietām būtu nevis tikai divas reizes vairāk, t. i. 100 rbļ., bet, pieņemsim, 123 rbļ. u. t. t. Progresīvais zemes nodoklis būtu ļoti asi sajūtams lielajiem zemtuŗiem, kuŗiem vajadzētu vaj nu visu savu zemi pēc iespējas racionāli apsaimniekot, lai varētu no ienākumiem segt arī nodokli, vaj arī vajadzētu, kas drīzāk sagaidāms, labprātīgi raisīties vaļā no tās zemes, kuŗas nevar pienācīgi apstrādāt. Šādam nodoklim es atzīstu tikai vienu priekšrocību. Tas lielā mērā dara spiedienu uz zemes pamatīgāku kultūru. Citādi progresīvais nodoklis uzlūkojams kā vienkāršs aplinkus zemes atsavināšanas ceļš. Šo ceļu, cik esmu dzirdējis, ieteic daudzi mūsu zemnieki. Bet man šķiet, ka tas daudz neatšķiras no tās lielinieku rīcības, ko tie demonstrēja daudzos gadījumos pie pašiem zemniekiem. Lielinieki, lūk, atklāti pasludināja, ka viņi zemniekus atstāj savās mājās. Īstenībā lielinieki domāja citu. Viņi gribēja uz zemnieku mājām uzlikt tādas nodevas un uzspiest tādus noteikumus, ka zemnieki paši drīz vien no tām izlēktu. Bez tam nav jāaizmirst, ka mūsu valstī būs dažāda lieluma saimniecības, lielākas un mazākas, tā ka progresīvais nodoklis sajūkami gulsies taisni uz lielākajām, kuŗas varbūt nebūtu iespējams vaj vēlams tālāk samazināt. Un īsā laikā vispārīgi tīri tehniski nebūs iespējams sadalīt lielus īpašumus mazākās saimniecībās. Tas nav viena gada, tas ir gadu desmitu darbs. Ja ar progresīvo zemes nodokli grib operēt, ko negribu visā visumā nemaz noliegt, tad tas jādara visai uzmanīgi.

Ja tomēr izrādītos, ka zemes pāriešana un palikšana valsts īpašumā netiktu atzīta, ņemot vērā to, ka taisni latvju zemniekā, tāpat arī bezzemniekā privātais zemes īpašums pārgājis miesā un asinīs, tad gan katrā ziņā jāiziet uz to, lai zeme netiktu pārdota neaprobežotā īpašumā. **V a l s t i j jā p a t u r t i e s ī b a l ī d z i r u n ā t,** kur vien tas nepieciešams **z e m e s k u l t ū r a s,** t ā **v a l s t s v i s p ā r ī b a s,** k ā a r ī p a š a z e m e s ī p a š n i e k a l a b ā.

III.

Zemes izmantošanas veidi.

Apskatījuši jautājumu par īpašuma tiesībām uz zemi, piegriezīsim vērību dažādiem zemes izmantošanas veidiem. Jēdziens par zemes izmantošanas veidiem, protams, stipri plašs, bet mans nolūks šinī gadījumā tuvāk pakavēties galvenā kārtā tikai pie jautājuma par valsts saimniecībām, kopsaimniecībām un individuālsaimniecībām (viensaimniecībām); tad tālāk par lielsaimniecībām un mazsaimniecībām.

Ja zeme pāriet valsts īpašumā, tad itin viegli varētu nākt uz domām, ka šis valsts zemes arī no pašas valsts tiek apsaimniekotas. Tādā gadījumā valstij pašai vajadzētu gādāt par visiem ražošanas līdzekļiem – dzīvo un nedzīvo inventāru; valsts pārzinātu arī par cilvēka darba spēku u. t. t. Par to tad, zināms, valsts arī saņemtu visus saimniecības ienākumus, bet līdz ar to segtu arī varbūtējos zaudējumus. Viss tas pirmajā acumirkļī izliekas tīri labi, bet tikai pirmajā acumirkļī. Iedomāsimies tikai, ka saimniecību vadīt un pārvaldīt nav viegla lieta. Sevišķi viegla lieta nav, ja saimniecību grib vadīt priekšzīmīgi un, par visām lietām – ienesīgi. Ka jaunam lauksaimniekam, kuŗam saimniecībā maz piedzīvojumu, iet ārkārtīgi grūti, tas kuŗam katram gluži labi zināms. Jaunā Latvija arī ir gluži tāds pats jauns, maz piedzīvojis un mazturīgs saimniekotājs, kādēļ domāt par valsts zemju apsaimniekošanu visā visumā no pašas valsts mūsu apstākļos būtu galīgi nevietā. Lauksaimniecībā saimniecības pārzināšana ir tik sarežģīta un tik grūta, ka to valsts nekādā ziņā nevar uzņemties. Un ja to tomēr gribētu mēģināt, tad droši var apgalvot, ka šis mēģinājums

nobeigtos visbēdīgākā kārtā. Ar to es negribu teikt, ka valsts nekādā gadījumā nevarētu pati uz sava riska uzņemties saimniecību. Nē. Es runāju, ka tas nav iespējams vispārīgi. Bet nu nāk izņēmumi, kur tas ne tikai vēlams, bet pat nepieciešams. Še es domāju lielos mežus un mežu saimniecības. Pēdējās, k; a zināms, ir visvienkāršākās saimniecības, kuŗas prasa samērā ļoti maz darba spēka, maz inventāra un līdz ar to maz rīcības kapitāla u. t. t. Bez tam saimniecības pārzināšana stipri vienkārša. Nav jāizlaiž iz acīm arī meža izmantošana, ekspluatācija. Tas kārtīgi iespējams vaj vienīgi valstij. Visu sacīto ievērojot, jāatzīst, ka tikai m e ž u s a i m n i e c ī b a s v a d a p a t i v a l s t s. Tas Latvijā jau tā arī tiek darīts ar acumirkli valsts īpašumā esošiem mežiem. Tas pats, bez šaubām, būs jādara arī ar tiem muižu mežiem, kuŗiem jau tuvākā nākotnē būs beztrūcīgi jāpāriet valsts īpašumā. Tad vēl zināmos gadījumos valsts pati uzņemsies saimniecības vadīšanu, kur tas izrādīsies par vajadzīgu, piemēram, izmēģinājumu fermās, priekšzīmīgās saimniecībās u. t. t.

Padomju valdības laikā ļoti daudz tika runāts par kopsaimniecībām jeb „komūnām”. Pēdējās bija domātas kā valsts saimniecības, lai gan kopsaimniecības var organizēt arī kā vienkāršus kooperatīvus uzņēmumus. Latvijas padomju valdība ar visstingrāko enerģiju ķērās pie kopsaimniecību nodibināšanas. Vispirms par kopsaimniecībām gribēja pārvērst muižas, bet vēlāk, protams, arī zemnieku mājas. Ko gan ar to gribēja panākt? Gribas ticēt – visu labu. Galvenā kārtā bija domāts novērst to, lai nebūtu ne izsūcēju, ne izsūcamo, ne kungu, ne arī kalpu. Visiem vajadzētu strādāt priekš viena un vienam priekš visiem. Šinīs kopsaimniecībās visa ražošana, tāpat arī ražojumu patērēšana, paredzēta tikai sabiedriskā veidā. Vārdu sakot, kopsaimniecībām vajadzēja būt tām, ar kuŗam domāts lauku cilvēku atpestīt no privātīpašuma verdzības un cilvēcei līdzināt ceļu uz vienlīdzību un brālību – uz sociālā miera valstību. Kas varētu būt skaistāks par šādu ideju, es nezinu, bet es nezinu arī to, kādā ceļā iespējams mūsu laikos šādu ideju dzīvē izvest; izvest tā, kā tas cilvēcei tiešām atnestu vairāk labuma. Jā – to es nezinu. Prāts gan ļauj domāt, ka komunistiskās saimniecības būtu pašas ideālākās, bet jūtas runā citu; jūtas pārāk stipri velk atpakaļ pie parastās dzīves. Cilvēka dabā, lūk, dziļi jo dziļi ir iesakņojušās individuālisma tieksmes. Un šīs tieksmes mūsudienā cilvēku pilnīgi pārvalda. No līdzšinējās individuālsaimniecības piepeši pāriet uz kopsaimniecību nozīmētu ne vairāk, ne mazāk, kā atsacīties no lielas daļas savas īpatnības – cilvēka individuālītātes. Bet tas jau nav iespējams; nav iespējams, mazākais, tādām cilvēkam vaj tādai tautai, kuŗai piemīt kaut cik noteikts un nostiprinājies raksturs. Kad vecā kokā icaudzis kāds līkums, to nekas nespēj vairs taisnu izliekt. Tāpat ar cilvēka īpatnībām. Zināmos apstākļos dzīvojot cilvēkā, vaj arī veselā tautā var icaugt un nostiprināties dažādas īpatnības. Un īpatnības, kuŗas gadusimteniem ilgi attīstījušās, nav iespējams īsā laikā pārveidot. Tur jānāk jaunām paaudzēm un jāaiztek daudziem gadiem.

Nenoliedzot komunistisko saimniecību labi domāto ideju, neaizmirsīsim, ka šī ideja mūsu dienās nekādā ziņā nevar piepildīties. Ja kāds var domāt citādi, tas droši vien maldās. Ja jau kādreiz grib radīt komunistiskas saimniecības, tad pats pirmais darbs pārveidot cilvēku pašu, sagatavojot to komunistiskai saimniecības iekārtai. Mums taču jāiziet uz to, lai cilvēka dzīvi jo dienas padarītu vieglāku un par visām lietām – laimīgāku. Ja jau komunistiskās saimniecības domātas kā cēlākais ideāls, ko cilvēcis prāts spēj iedomāt, tad, protams, pēc šādas jaunas iekārtas katram cilvēkam arī vajadzētu tiekties, kā pēc kādas sapņu un ilgu valsts. Bet ko rāda īstenība? Kad Latvijas padomju valdība muižās gribēja ierīkot komūnas, tad nule viņa dabūja nojaust, kas ir mūsu tautas īpatnības un cik tās ir stipras. Lai izvestu savu gribu, padomju valdība bezzemniekus komūnās gribēja sadzīt, piedraudot pat ar bruņotu varu, bet arī tas neko nelīdzēja. Neskaitāmi ir tie gadījumi, kad vienkāršs strādnieks, kuŗam nav nekādas mantas, tomēr no komūnas negrib ne dzirdēt. Ko tas nozīmē? Tas nozīmē, ka latvietis vārda tiešākā nozīmē ir individuālists un ka komunistiskai saimnieciskai iekārtai Latvijā nav vietas.

Kādi īsti būtu tie ļaunumi, kuŗiem neizbēgtu, pārejot uz minētajām kopsaimniecībām? Minēšu pašu galveno. Kopsaimniecību ieviešanas sekas būtu cilvēka cenšanās un darba atslābums, līdz ar to zemkopības pagrimšana. To es negribētu apgalvot, ja, kā jau teicu, cilvēks būtu citāds, nekā viņš acumirkļi ir. Mūsu dienu cilvēki vispirmā kārtā dzīvo strādā priekš sevis. Tā apziņa, ka cilvēks ar saviem spēkiem, ar savu darbu var ko sasniegt un ar sasniegto savu personīgo dzīvi vairāk un vairāk apmierināt, cilvēkam dod daudz spara un darba prieka. Ja visi cilvēki vienlīdzīgi daudz strādātu un vienlīdzīgi daudz patērētu, tad pret kopsaimniecībām nebūtu ko iebilst. Bet tā nu nav. Cilvēks par cilvēku vairāk strādā, tā ka neizbēgami nu ir tas, ka taisni kūtŗākie kopsaimniecības locekļi labprāt gribēs dzīvot no centīgo sviedriem. Šinī gadījumā tāpat būs jārēķinās ar citu izmantošanu. Mūsu apstākļos kopsaimniecība nav priekš tam, lai attīstītu cilvēkā cenšanos un lai sekmētu cilvēka un zemes attīstību. Tas, kā jau redzējām, tādēļ, ka mēs neesam priekš tam ne dzimuši, ne auguši. Un vispārīgi – priekš kopēja darba mums vēl ārkārtīgi maz apziņas. Kopsaimniecībā tagadējos apstākļos apzinīgam un centīgam cilvēkam nav nekā ko meklēt; tur vieta tikai tiem, kuŗi paši negrib pie darba ķerties, bet labprāt dzīvo no citu sviedriem. Tāpēc tad arī daudz prātīgāk būtu, ja nelauzītu galvas par tādām saimniecības iekārtām, kas kādreiz varētu būt vietā, bet ne jau tagad. T a g a d m u m s j ā i e t d a b i s k s a t t ī s t ī b a s c e ļ š, p i e t u r o t i e s p l e t ā d l e m z e m e s i z m a n t o š a n a s v e i d i e m, k u ŗ i s a s k a ņ o j a m i a r d z ī v e s ī s t e n ī b u, b a l s t ā s u z d e m o k r a t i s k i e m p r i n c ī p i e m u n n o d r o š i n a z e m e s k u l t ū r a s a t t ī s t ī b u.

Tagadējo laiku modernā saimniecība nav kopsaimniecība, bet gan individuālsaimniecība jeb viensaimniecība. Krievijā kaut kas vēl atgādina kopsaimniecību, bet jāatzīst, ka šī pati kopsaimniekošana krievu zemniekam nav varējusi cita nekā atnest, kā vienīgi trūkumu un badu. Un ja krievu zemnieku kāds gribētu redzēt labākos apstākļos, tad tas lai gādā par to, ka šie zemnieki pēc iespējas ātrāk tiek uz savām kājām. Beidzamos gados pirms kara Krievijā tiešām gribēja zemniekus atpestīt no kopbūšanas, bet pēdējie, kā par lielāko brīnumu, pie kopējas zemes un pie pārāk bēdīgiem apstākļiem bija tā pieraduši, ka viņi nemaz negribēja list ārā no sava tiešām neapskaužamā stāvokļa. Tur parādās ieraduma spēks. Ka tāda veida komūnas, kādas viņas iedomājās Latvijas padomju valdība, jau kaut kur pasaulē būtu pastāvējušas, es nezinu un esmu pārliecināts, ka to nezināja arī paši šīs valdības varas nesēji. Es še, protams, runāju par kaut cik civilizētām tautām. Ka viena otra mežoņu tautiņa vēl dzīvo komūnveidīgi, tas tiesa. Bet no mežoņu dzīves Latvijas iedzīvotāju apzinīgākais vairums gan vismaz varētu mācīties. Mežoņu dzīves veids vairāk piemērots tiem, kuŗi ar mežoņiem atrodas uz vienādas attīstības pakāpes. Kā vienīgo piemēru, kur civilizēti cilvēki dzīvo komūnās, es gribētu pieminēt kādu ticības sektu Amerikā. Tie ir ļaudis, kuŗi kā ticības fanātiķi iz Vācijas izvājāti un nobraukuši uz Ameriku. Tur tie ir nodibinājuši savu kopdzīvi, kuŗa stiprā mērā atgādina komūnu. Šinīs komūnās katrs komūnas loceklis grib dzīvot tā, ka viņš npaceļas pāri pār citiem, t. i. pēc iespējas vienkārši un brālīgi. Katrs gandrīz cenšas būt ar savu dzīvi cietējs, lai tādā ziņā sev nodrošinātu debesu valstību. Tāpēc tad arī šinīs komūnās dzīve norisinās tik vienmuļi, tik drūmi un pelēki, ka no turienes arī mēs nevarētu nekā pieņemama mācīties.

Tagad valdošais saimniecības veids visā pasaulē, kā jau teicu, ir individuālsaimniecība, t. i. viensaimniecība. Šādās saimniecībās saimniecības īpašnieks ir vislielākā mērā patstāvīgs un bauda pēc iespējas lielāku rīcības brīvību. Pret individuālsaimniecībām sevišķi asi uzstājas sociālisms. Kādēļ? Vienkārši tādēļ, ka šāda tipa saimniecība un vispārīgi individuālisms noderot vairāk citu cilvēku kalpināšanai un izmantošanai. Tam sava daļa patiesības. Kā mežā visi koki, tā arī pasaulē cilvēki nav un nevar būt vienādi. Viens spējīgāks par otru. Un spējīgākajam ir arī spēja vājākam palīdzēt. Viss atkaras no tam, kā spējīgākais savas spējas izlieto. Ja viņš tās izlieto citu apspiešanā, tad tas ir ļauni, bet ja šīs spējas tiek izlietotas citu labā, tad tas ir vislielākā mērā derīgi. Tā kā

cilvēces attīstība atkarīga no cilvēka paša spējām, tad bez šaubām cilvēka īpatnējo spēju attīstībai jāatver visi ceļi. Tā tas vispārīgi. Par saimniecības veidiem varētu teikt to pašu. Mums jāizraugās un jāturas pie tāda saimniecības veida, kurš ļauj zemkopim brīvi un neatkarīgi attīstīt visas cilvēcīgās spējas. Un tāds zemes izmantošanas veids, kā jau teikt, ir viensaimniecība. Cik tālu viensaimniecības īpašnieks savu zemi kārtīgi apkopj, tik tālu viņam nodrošināma pilnīga noteikšana par savu saimniecību. Tikai tādos gadījumos, ja zemturis ar zemi nerīkojas pareizi; ja viņa nolaidīgas vaj nepareizas rīcības dēļ var ciest sabiedrības intereses, ieteicams un pat nepieciešams valstij līdzīgi runāt saimniecības iekšējās darīšanās. Bet tas jau zemkopības attīstībai nāktu vienīgi par labu.

Viensaimniecības tomēr nav jāsaprot pārāk plaši. Tagadējos apstākļos atsevišķam cilvēkam vienam pašam sevī noslēgties un saimniekot gandrīz pilnīgi neiespējams. Kad es rakstu par viensaimniecībām, tad ar to es domāju pēc iespējas iekšēji patstāvīgu saimniecību. Modernā lauksaimniecība tomēr plašos apmēros saistīta ar zināmu kopdarbību. Tas sevišķi sakāms par dažādu preču iegādāšanu saimniecības vajadzībām, tāpat sevišķi par lauksaimniecības ražojumu izmantošanu u. t. t. Šādos gadījumos zemkopim, paliekot autonomam saimniecības vadībā, tomēr izdevīgi uz brīvprātīgas vienošanās pamatiem piekopt arī zināmu kopsaimniecību, labāk sakot – kopdarbību. Tikai šī kopdarbība nevar iet pārāk tālu. Man gribētos apšaubīt tādas saimniecības panākumus, kur noteikšana saimniecības iekšējās lietās organizēta vienīgi uz kopdarbības pamatiem. Itālijā jau ilgāku laiku strādnieki ne vienā vien gadījumā apvienojušies grupās un iznomājuši, pat kopīgi iepirkuši lielākus zemnes gabalus. Kaut gan šīs saimniecības vienā otrā ziņā devušas tīri brangus panākumus, bet visā visumā tomēr minētie pasākumi nav varējuši neko apsološu sniegt. Iekšējas nesaskaņas bieži vien ir saimniecību novedušas pie galīga sabrukuma. Un tā kā latviešu zemkopji jau no seniem laikiem parādusi atšķirti dzīvot, tad nav ne mazākā pamata domāt, ka Latvijā tuvākā nākotnē varētu nodibināties un attīstīties privātas saimniecības uz kopdarbības pamatiem.

Tālāk varētu pāriet uz jautājumu par saimniecības lielumu. Šis nu ir viens no tiem jautājumiem, par kuriem visvairāk rakstīts; visvairāk rakstīts tāpēc, ka pastāv divi galēji pretēji ieskatī. Vieni, to starpā sociāldemokrati-marksisti, taisni vaj ar smago artilēriju aizstāv vienīgi lielsaimniecības, kamēr otri pārliecināti mazsaimniecību piekritēji. Kuram no šiem virzieniem dodama priekšroka Latvijā? Ņemot vērā lietas svarīgumu, pakavēsimies pie minētā jautājuma mazliet ilgāk.

Kāpēc Markss, un viņa piekritēji tik sirdīgi aizstāv taisni lielsaimniecības? Markss, kā zināms, ir vissīkāk izstrādājis teoriju par to, ka kapitālistiskās ražošanas kārtības sekas, ir mazuzņēmumu iznīkšana un lieluzņēmumu uzplaukšana. Šo teoriju Markss dibināja uz novērojumiem rūpniecībā. Tas bija pagājušā gadusimtena vidū, kad Markss ilgāku laiku atradās Anglijā, kur ap to laiku rūpniecība sāka strauji attīstīties. Ka rūpniecībā tiešām lielākie uzņēmumi visādā ziņā pārāki par mazajiem, ka tie mazos bieži vien taisni nomāc, tas tiesa. Tik tālu Marksam varētu pilnīgi piekrist. Bet lieta paliek šaubīga, kad Markss tīri vienkārši savu teoriju no rūpniecības pārnēs arī uz zemkopību. Pēc Marksa un viņa piekritēju pārliecības lieluzņēmums zemkopībā, kā tas ir arī rūpniecībā, pārāks par mazuzņēmumu tiklab tehniskā, kā arī komerciālā ziņā. Tādēļ mazajiem zemes īpašniekiem, nespējot sacensties ar lielajiem, drīzākā laikā jāiznīkst, pārvēršoties par vienkāršu proletāriātu. Vēl 1895. gadā Engelss laikrakstā: „Die Neue Zeit” („Jaunais Laiks”) raksta, ka mazsaimniecībām visdrīzākā laikā jāaiziet bojā. Pie šādiem ieskatiem turas arī Kautskis, kaut gan pēdējais, nevarēdams sagaidīt mazsaimniecību gala, sāk jau šaubīties par Marksa un Engelsa pareģojumu pareizību. Savā „Agrārjautājumā” Kautskis kādā vietā teic: „Pie kapitālistiskās ražošanas kārtības nav ne pat ko domāt par mazsaimniecību iznīkšanu un lielsaimniecību uzplaukšanu uz mazsaimniecību rēķina.” Latvijas sociāldemokrati, tiklab lielinieki,

kā mazinieki arī vēl turas pie Marksa dogmām par lielsaimniecību attīstību uz mazsaimniecību rēķina. Redzamākie lielsaimniecību aizstāvji Latvijā ir Stučka un Roziņš. Bez tam jāpiezīmē, ka tāds zinātnis vīrs, kā profesors K. Balodis, nupat iznākušā grāmatā: „Der Zukunftsstaat” („Nākotnes valsts”) arī ar lielu aizrautību aizstāv tikai lielsaimniecības, ieteikdams Vācijā apm. 6.000.000 pastāvošo saimniecību vietā radīt 36.000 lielsaimniecību. Tanī pašā laikā profesors K. Balodis sarakstījis brošūru: „Latvijas izveidošana”. Šinī brošūrā prof. K. Balodis runā pretēju valodu; viņš Latvijā grib ne lielsaimniecības, bet mazsaimniecības. Patlaban parādījusies prof. Dr. P. Zālīša brošūra: „Agrārjautājums Latvijā un bezzemnieku apgādāšana ar zemi”. Šī brošūra ir stipri radnieciska minētai prof. K. Baloža brošūrai. Profesors Dr. P. Zālītis savas brošūras 24. lapp. starp citu raksta: „... Arī Latvijas ideāls ir sociālā valsts. Šis ideāls jācenšas realizēt un tūlīt realizēt. Viss ir jācenšas sociālizēt...” Tālāk, 40. lapp. Prof. Dr. P. Zālītis saka: „... Sociālvalstī sīksaimniecībai vietas nav. Par to tur nevar ne sapņot...” Un pašās beigās, 41. lapp., minētais profesors teic: „...Ievērojot bezzemnieku psīches=dvēseles stāvokli, šimbrīžam nekas neatliks, lai nekaitētu sociālvalsts mierīgai nodibināšanai, kā apgādāt it visus bezzemniekus, kas vien to vēlētos, ar 20 des. zemes...” Varbūt es prof. Dr. P. Zālīti esmu nepareizi sapratis, bet man ir tāds iespaids, ka viņā Latvijā grib tūlīt dibināt sociālvalsti, kur mazsaimniecībām nav vietas, bet tanī pašā acumirkļī ieteic apgādāt itin visus bezzemniekus, kas to vēlas, ar 20 desetinām zemes. Grūt iedomāties, kā šē varētu tūlīt nodibināt sociālvalsti. To es nesaprotu. Galu galā tas tomēr nav pats galvenais. Vairāk varētu interesēt jautājums par lielsaimniecību priekšrocībām. Uz to atbildi dod Markss un daudzi citi viņa teorijas piekritēji.

Pēc Marksa teorijas lieluzņēmums pārāks par mazuzņēmumu galvenā kārtā tehniskā un komerciālā ziņā. Lielā rūpnieciskā uzņēmumā, pateicoties modernu mašīnu nodarbināšanai, iespējams jo lielos apmēros darbus nodalīt, ietaupīt cilvēka darba spēku, pacelt darba ražīgumu un līdz ar to palētināt ražojumus. Pateicoties tam tad arī bija jānāk pie gala slēdziena, ka lielie uzņēmumi drīzā laikā pieaugs un mazie, nevarēdami izturēt konkurences, iznīks. Pie šādas pārlicības Markss nāca, balstīdamies uz pētījumiem rūpniecībā. Un tur nu viņam pa lielai daļai taisnība, kaut gan visi mazie rūpnieciskie uzņēmumi ne tuvu vēl nav noslaucīti no zemes virsus.

Markss rūpniecisko uzņēmumu koncentrācijas teoriju, gribēdams to padarīt vispārīgu, gluži mierīgā garā pārnēs arī uz lauksaimniecību. Arī lauksaimniecībā viņš paredz mazsaimniecību iznīkšanu un lielrūpniecību uzplaukšanu. Kur tam pamats? Markss savus pētījumus izdarīja galvenā kārtā Anglijā, kur viņš ilgāku laiku uzturējās. Tas bija pagājušā gadu simteņa otrā pusē, kad, pateicoties tehnikas jauninājumiem, rūpniecība sāka strauji attīstīties. Plaukstošā rūpniecība Anglijā atrāva lauksaimniecībai darba spēku. Pēc tam iestājās lauksaimniecības krīze. Sekas no tam bij acīs krītošas. Neskaitāmas mazsaimniecības sāka stipri nīkuļot un iznīkt. Uz pēdējo rēķina pieauga lielās latifundijaas. Markss visam tam bija aculiecinieks, tāpēc tad arī nenācās grūti konstatēt kapitālistisko uzņēmumu koncentrāciju lauksaimniecībā. Šē nu Markss atsītās pret tādu akmeni, pret kuŗu gribēja sašķīst visa viņa koncentrācijas teorija. Kādēļ? Tādēļ, ka Markss ar lauksaimniecību un viņas attīstību bija ārkārtīgi maz iepazinies, bet savus slēdzienus vienkārši pārnēsa no rūpniecības uz lauksaimniecību. Un tas bija stipri pārsteigts solis. Lielas galvas sāpes un grūtības šinī ziņā Markss ir sagādājis taisni viņa paša lielākajam piekritējam un teorijas tulkotājam – Kautskim. Lasot Kautska lielo darbu: „Agrārjautājums”, iegūst tādu iespaidu, it kā Kautskis pats lāgā neticētu Marksa izteiktām domām par lauksaimniecības uzņēmumu koncentrāciju. Bet Marksa teorijas pareizība tam tomēr jāpierāda. Piemērs. Markss runā par lauksaimniecisko u z ņ ē m u m u koncentrēšanos, bet Kautskim ienāk prātā apgalvot zemes ī p a š u m u koncentrāciju, jo to var vieglāk pierādīt. Bet tās jau pavisam divas šķirtas lietas.

Kā īstenībā ir ar lauksaimniecisko pasākumu koncentrēšanos? Kas zīmētos uz kapitāla pieaugšanu lauksaimnieciskos uzņēmumos, tas tiesa. Mūsu saimniecības ar katru gadu vairāk un

vairāk attīstās un līdz ar to pieņem kapitālistiska uzņēmuma veidu. Jo intensīvāka kāda saimniecība, liela vaj maza, jo lielāks kapitāls apgrozās šīnī saimniecībā. Bet tas jau nav tas pats, kas lielsaimniecība. Galvenais svars tomēr tiek likts taisni uz lauksaimnieciskā uzņēmuma koncentrēšanos arvien lielākās un lielākās saimniecībās. Un še nu lieta nav vairs tik vienkārša. Pierādīt, vaj lauksaimnieciskie uzņēmumi pieaug – koncentrējas, var gandrīz vienīgi ar statistikas palīdzību. Par šo jautājumu esmu interesējies, gribēdams iegūt skaidrību, bet jāteic, ka statistika nerunā par labu Marksa koncentrācijas teorijai. Visa jaunākā statistika liecina, ka lielsaimniecības ne tikai nepieaug, bet pat vēl samazinās. Kur tomēr novērojama lielāka saimniecību pieņemšanās uz mazāko rēķina, tur tam arvien savi īpaši iemesli. Piemērs. Francijā no 1882.–1892. g. lielā mērā pieaugušas tās saimniecības, kuŗas mazākas par 1 hektaru*), tāpat arī tās, kuŗas lielākas par 40 hektariem. Turpretim vidējo saimniecību, t. i. to, kuŗas 1–40 hektaru lielas, skaits pamazinājies. Kādēļ tā? Tas atkarājas no dažādiem apstākļiem. Šīnī gadījumā sīksaimniecību pieaugšana attiecas uz Ziemeļfranciju. Tur zemkopji plašos apmēros piekopa cukurbiešu audzēšanu, kādēļ vairāk izplatītas bija vidēja un lielāka tipa saimniecības. Pēc iestājas cukura krīze, kuŗas dabiskās sekas bija lielāko saimniecību samazināšanās un sīksaimniecību pieaugšana. Dienvidus Francijā izplatītas mazāka un vidēja tipa saimniecības. Tās nodarbojas ar vīna audzināšanu. Kad vīna dārziem uzbruka kaitēklis, kas plašos apmēros apdraudēja vīnkopību, šīm saimniecībām bija jāpāriet uz tādām kultūrām, kuŗas izdevīgāk piekopt lielākās saimniecībās. Ar šo mazo piemēru es gribēju konstatēt tikai to, ka ar statistiskiem skaitļiem nevar spēlēties, tos iztulkojot, kā katreiz kuŗam iekrīt prātā. Kaili statistiskos skaitļi liecina vienīgi lietas faktisko stāvokli. Bet ja no šiem skaitļiem grib pie kāda plašāka vaj noteiktāka slēdziena nākt, tad nepieciešami ņemt vērā arī apstākļus, kuŗos minētie skaitļi radušies. Nav lieki atzīmēt, ka lielsaimniecību piekritēji, gribēdami apkarot pretējas domas, sāk noliegt tos statistiskos skaitļus, kuŗi runātu pret lielsaimniecību pieaugšanu. Piemēram, prof. Balodis savā „Nākotnes valsts” 55. lap. p. starp citu saka, ka Davids, kuŗš, kā zināms, ļoti pamatoti iestājas par mazajām saimniecībām, savos apgalvojumos balstoties uz p i l s o n i s k o t a u t s a i m n i e k u p ē t ī j u m i e m. Tas nu gan ir savādi. Ka rūpnieciskie uzņēmumi koncentrējas, to taču laikam gan pat Markss nevarēja citādi pierādīt, kā balstoties uz tiem pašiem pilsonisko tautsaimnieku iegūtajiem datiem. Kāpēc arī šīnī gadījumā netiek apšaubīti pilsonisko tautsaimnieku pētījumi?

Ka zemkopībā saimniecisko uzņēmumu koncentrēšanās beidzamos gados nav sevišķi novērojama, to sāk ieskatīt jau arī paši Marksa agrārpolitikas piekritēji. Kautskis, piemēram, atzīst, ka mazās saimniecības tomēr izrādoties izturīgas, kādēļ viņu iznīkšana un lielsaimniecību pieaugšana pie nesociālistiskas valsts iekārtas neesot sagaidāma. Kā agrārā iekārta izveidosies, kad pienāks sociālistiskā valsts iekārta, par to nu gan vismazāk pamata teikt beidzamo vārdu. Filozofēt – jā – to var. Mazākais, tas ir ļoti interesanti. Mēs tomēr būtu daudz tālāk tikuši, ja vairāk rēķinātos ar reālajiem apstākļiem un ja censtos dzīvē izvest to, kas mūsu apstākļos iespējams. Tā mēs, mazākais, savam laikam būtu kalpojuši un vēlākās paaudzes varētu turpināt mūsu darbu tādā garā, kā tas tad būtu nepieciešams. Bet mēs bieži vien nolecām no dabiskā attīstības ceļa un ar lielu aizrautību un pat aklību steidzamies dzīvei priekšā. Un tad mūs pārsteidz vilšanās.

Kaut gan, kā jau aizrādīju, pēc Marksa teorijas mazsaimniecībām jāiznīkst drīzākā laikā, kaut gan sociāldemokrātu partijas programmā skaidri un gaiši teikts, ka pilsoniskās sabiedrības ekonomiskā iekārta neizbēgami novedīsot pie mazuzņēmumu bojā iešanas, tomēr v i s a s p a s a u l e s a g r ā r ā i e k ā r t a g a l v e n ā k ā r t ā b a l s t ā s n e u z l i e l s a i m n i e c ī b ā m, b e t g a n t a i s n i u z m a z s a i m n i e c ī b ā m. Še atzīmēšu dažus skaitļus par zemes iedalījumu ārvalstīs.

D a n i j ā.		
1903. g.		
Saimniecību lelums mužu we- tās*)	Saimniecību fakts	Semes platī- ba mužu weētās
0—1	68.380	17.246
1—9	65.222	303.303
9—27	46 615	776.449
27—54	35.257	1.401.697
54—108	25.615	1.877.036
108—432	8.072	1.395.544
432 un vairāk	822	771.462
Kopā	249.983	6.541.737

F r a n z i j ā.		
Saimniecību lelums hektaros*)	Semes platība hektaros	
	1892. g.	1903. g.
0—1	1.243.200	1.228.597
1—10	10.383.300	11.559.342
10—40	12 946 400	14.825 298
40 u. w.	18.579.700	16.270.556

W a ḡ j i j ā.				
Saimniecību lelums hektaros	Saimniecību fakts		No wīfas semes procentos	
	1882. g.	1907. g.	1882. g.	1907. g.
0—2	3.061.831	3.378.509	5,7	5,4
2—5	981.407	1 006.277	10,0	10,4
5—20	926.605	1.065.539	28,8	32,7
20—100	281.510	262.191	31,1	29,3
100 u. w.	24.991	23.566	24,4	22,2
Kopā	5,276,344	5,736,082	100	100

Ko rāda šie nedaudzie skaitļi? Tie rāda, ka sīksaimniecību procents ir ārkārtīgi liels. Otru vietu ieņem mazzemnieki līdz ar lielzemniekiem, kamēr, kamēr lielsaimniecību skaits uzkrītoši mazs. Kas zīmējas uz zemes platību, tad jāsap, ka sīkzemnieku lietošanā atrodas samērā maz zemes, tā ap 5%, vienā gadījumā vairāk, otrā mazāk. Stipri vairāk zemes ir lielsaimnieku rokās, bet pats galvenais zemes daudzums pieder mazajām un vidējām saimniecībām. Un ja gribētu aplūkot vēl citu valstu agrārstatistiku, tad pa lielākai tiesai novērotu to pašu. Bez tam minētās tabeles liecina, ka beidzamā laikā starp citu stipri pieaudzis sīksaimniecību un mazzaimniecību skaits un arī šo saimniecību kopējā zemes platība, kamēr lielākās saimniecības, gan skaita, gan arī zemes platības ziņā ievērojamā mērā pamazinājušās. Še varētu iebilst, ka mazo saimniecību skaita pieaugšana Vācijā atkarīga no Vācijas valdības un privātsabiedrību kolonizācijas pasākumiem. Pa daļai — jā. Tomēr galvenais mazzaimniecību skaits pamazām attīstījies bez jebkādiem mākslīgiem iespaidiem.

*) 1 mucas vieta = 1,5 pūrvietas.

*) 1 hektars = apmēram 2,7 pūrvietas

Un vispārīgi jāsaka, ka, pastāvot individuālsaimniecībai, katrā laikā galveno vietu ieņem tās saimniecības, kuŗas vairāk piemērotas zināmā laika apstākļiem.

Mēdz teikt, ka lielsaimniecības esot ienesīgākas par mazsaimniecībām. Jā – un arī nē. Kad nu uz šo jautājumu grib pareizu atbildi dot, tad vispirms jāzin, ar kādām saimniecībām darīšana. Ja domāta graudkopības saimniecība, tad taisnība tiem, kuŗi stāv un krīt par lielsaimniecībām. Kādēļ tā? Tādēļ, ka graudkopība ir viena no vienkāršākām saimniecības sistēmām. Tur visu to veic ar mašīnām, pie tam ar lielākajām un modernākajām – traktoriem, tvaika arkliem, rindu sējammašīnām, kuļammašīnām u. t. t. Lai tikai atminamies, ka pagājušā gadu simteņa vidū, kad Markss rakstīja savu koncentrācijas teoriju, ne tikai Anglijā, bet visā pasaulē valdošā lauksaimniecības sistēma bija taisni graudkopība. Tā tas gāja līdz pat minētā gadusimteņa pēdējam ceturksnim. Līdz tam laikam tiešām nebija grūti pārliecināties par lielsaimniecību pārkumu pār mazsaimniecībām. Tad nāca lūzums. Labības tirgus tika pārpludināts ar lētu labību. Vajadzēja apskatīties pēc jaunām saimniecības sistēmām. Te atvērās ceļš uz lopkopību. Piedzīvojumi lopkopībā drīz vien pārliecināja, ka priekšroka dodama ne vairs lielajām, bet gan vidējām un mazajām saimniecībām. Tas jau katram, kuŗš kaut cik pazīstams ar lauksaimniecību, viegli saprotams. Lopkopība, ja to grib nostādīt uz racionāliem pamatiem, prasa no saimniecības vadītāja, tāpat arī no katra strādnieka ārkārtīgi daudz rūpīga darbu un uzmanības. Ja tā nav, tad par ienesīgu saimniecību nevar ne runāt. Pats par sevi saprotams, ka mazākajās saimniecībās saimnieks pats visu redz un pats visur liek klāt arī savu darbu, kamēr lielsaimniecībā tas iespējams daudz grūtāk.

Cik liela starpība lopkopības ražojumu ziņā starp mazākām un lielākām saimniecībām, to jo skaidri redzam no Dānijas – šīs klasiskās zemnieku zemes. Lai runā sekoši skaitļi. *)

Saimniecības ieelums puķrveetas.	Veena flauz. gows uf puķrw.	Veena guhfa uf puķrweet.	Uf 1 mužas weetas rafdo peena mahrsinās.
0—1,5	7,5	0,75	1100
1,5—13	4,0	2,5	2100
13—40	6,5	5,5	1200
40—80	8,0	6,0	1000
80—160	10,0	7,5	800
160—640	14,5	13,0	500
640 u. w.	19,0	21,0	400

Še katrs paskaidrojums lieks. Tomēr gribētos atminēties iebildumus, it kā mazās saimniecības, kaut gan tās uz zināmas zemes vienības vairāk ražojot, no saviem ražojumiem apmierinot vienīgi savas vajadzības, kamēr tirgu apgādājot lielsaimniecības. Šī nu ir tāda maza pasaciņa, kuŗai par laimi reti kāds tic. Tas ir – es šo nedomāju par tādām primitīvām mazsaimniecībām, kādas redzam Krievijā. Dr. Lauris savos pētījumos par Šveices lauksaimniecību pierāda, ka mazās saimniecības vispirms jau vairāk ražoz atsevišķās zemes vienības un, neskatoties uz to, ka viņas lielāko daļu savu ražojumu patērē turpat saimniecībās, no šīs pašas zemes vienības arī absolūti vairāk ražojumu raida uz tirgus, nekā lielsaimniecības. Par to, ko mazsaimniecības spēj ražot un laist uz tirgus, vispilnīgāk rāda Dānija. Dānija, kā jau teicu, ir īsti klasiska zemnieku zeme. Ja Marksa teorija par lauksaimniecisko pasākumu koncentrēšanos būtu kaut cik dibināta, tad, kā to paredzēja

*) Pēc „Die dänische Landwirtschaft”, von Brinkmann, S. 32.

pats Markss un sevišķi viņa domu biedri, Dānijas saimniecība jau sen būtu iznīkususi. Bet tā nu tas pavisam nav. Dānijas mazsaimniecības ar katru gadu vairāk un vairāk tikai attīstās un nostiprinās. Vispirms jāsaka, ka Dānijas zemnieki apgādā ar saviem ražojumiem ne tikai vietējo, bet jo sevišķi plašos apmēros arī ārzemju tirgu. Kamēr 1865. gadā*) Dānija uz ārzemēm izveda graudkopības produktus par 37.500.000 krōnām**) un lopkopības produktus par 25.900.000 krōnām, kopā par 63.400.000 krōnām, tikmēr 1905. gadā graudkopības ražojumi tika ievesti par 63.900.000 krōnām, bet totiesu lopkopības produkti (sviests, gaļa, dzīvi lopi u. t. t.) tika izvesti par veselām 288.800.000 krōnām. Kad no kopējā izveduma atņēma ievestos ražojumus (labību un miltus, spēka barību piena lopiem u. t. t.), tad tomēr atliek lauksaimniecības ražojumu vairākizvedums par 159.900.000 krōnām.

Ka arī Latvijā mazākās saimniecības uz zināmas zemes vienības ražo vairāk, nekā lielākās un lielās, tas nav nekāds noslēpums. 1916. gadā izdarītās lauksaimniecības skaitīšanas materiāli*) rāda, ka visās Vidzemes latviešu daļas muižās, kuŗu aŗamzemes platība ir 900–1200 pūravietu liela, caurmērā viena slaucama govys tiek izturēta uz 8,3 pūravietām aŗamzemes, bet 1 cūka, vecāka par 4 mēneši, uz 27,2 pūravietām. Zemnieku saimniecības, kuŗu aŗamzemes platība 60–90 pūravietu, caurmērā iztur 1 slaucamu govī uz 7 pūravietām un 1 cūku uz 13,5 pūravietām. Mazākajās saimniecībās, kuŗu aŗamzemes platība grozās ap 24–36 pūravietām, caurmērā iztur 1 slaucamu govī uz 4,8 pūravietām, bet 1 cūku uz 10,5 pūravietām. Še īsie skaitļi liecina, ka taisni m a z ā k ā s saimniecības iztur uz vienas un tās pašas zemes platības gandrīz 2 reizes vairāk slaucamas govys un gandrīz 3 reizes vairāk cūku, kā lielsaimniecības.

Neskatoties uz visu to, ka mazākās saimniecības caurmērā vairāk ražo uz zināmas zemes platības, tomēr bieži vien dzird iebilstam, ka mazo saimniecību ražojumi iznākot dārgāki par lielsaimniecību ražojumiem. Ka tas zināmā mērā patiesība, jāatzīst. Mazajās saimniecībās caurmērā vairāk kapitāla guļ ēkās un inventārā. Bez tam, ko lielsaimniecību piekritēji mūžīgi zvana, mazsaimniecībā tiek nodarbināts daudz vairāk cilvēka darba spēka, nekā lielsaimniecībās. Tas tiesa. Bet tam vien taču nevar būt izšķiroša nozīme. Pēc manām domām galvenais nu ir tas, lai pēc iespējas vairāk ražotu, jo lauksaimniecības ražojumi nav priekš tam, lai ar pēdējiem vairotu vienīgi saimniecības ienākumus, bet gan lai nodrošinātu iedzīvotāju ar pārtiku un citām dzīvī nepieciešamām vajadzībām. Tikai tad vēl kristu svarā ienākumi. Zīmējoties uz cilvēka darbaspēka ietaupījumu lielsaimniecībās, man gribētos aizrādīt, ka taisni šinī ziņā mazsaimniecībām Latvijā ārkārtīga nozīme. Nav jāaizmirst, ka kultūras progress tikai tad vislabāk nodrošināms, ja starp citu zeme pietiekoši apdzīvota. Kurzemē 1914. gadā uz 1 kvadrātverstes skaitījās 29,5 iedzīvotāji, Vidzemē – 36,4. Salīdzinot ar ārzemēm, šāds iedzīvotāju skaits ir ļoti mazs – nepietiekošs un pat draudošs. Droši vien paies vēl ilgi gadi, kamēr Latvijā iedzīvotāju skaits sasniegs apmierinošu stāvokli. To ievērojot, no vislielākā svara Latvijā ir radīt tādu agrāro iekārtu, kuŗa, protams, paturot acīs lauksaimniecības progresu, saista uz laukiem pēc iespējas vairāk iedzīvotāju, nodrošinot pēdējiem darbu un pastāvīgu dzīvi. Un še vietā taisni mazsaimniecības.

Par lielsaimniecībām varētu vēl runāt, ja Latvijas lauksaimniecības pamatā būtu graudkopība. Tad es to saprastu. Bet tā nu tas nav. Graudkopībā Latvija nevarēs nekad sacensties ar īstajām graudkopības zemēm – Ameriku, Krieviju u. t. t. Būs daudz izdevīgāk graudus ražot vienīgi savām

*) Pēc „Die dānische Landwirtschaft”, von Brinkmann.

**) 1 krōna = 52 kap.

*) M. Skujenieka apastrādājumā.

vajadzībām un pat vēl ievest no ārzemēm, bet galveno vērību piegriezt lopkopībai, kuņas attīstībai Latvijā visizdevīgākie apstākļi. Arī šis apstāklis runā tikai par labu mazsaimniecībām.

Ja kāds iedomājas, ka Latvijas muižas ir ienesīgas, tas lieliski maldās. Ārējais spožums un ārējā pilnība, aristokratiskā muižnieku dzīve vismazākā mērā nodrošināta no muižu zemes ienesības vārda šaurākā nozīmē. Meži, krogī, alus un degvīna darītavas, samērā niecīgie nodokļi un klausas – tas, lūk, ir bijis pats galvenais, kas muižniekiem nodrošinājis tik ērtu dzīvi.

Nevarētu nepieminēt arī to iebildumu, ka zemnieks savā mazajā saimniecībā tikai tādēļ tik sīkstī turoties, ka tas ar savu ģimeni līdz nāvei nocīnoties. Ka zemnieki daudz strādā un uzupurējas, tas tiesa. Bet ka šis darbs zemniekus fiziski vaj garīgi būtu novājinājis, to negribēs ticēt neviens prātīgs cilvēks. Ja agrākos laikos zemkopja darbs bija ļoti grūts, tad nevarētu domāt, ka tam tik grūtam jābūt arī tagad un turpmāk. Beidzamos gadu desmitos lauksaimniecība vispārīgi un sevišķi arī Latvijā attīstības ziņā gājusi milzu soļiem uz priekšu. Ja lauksaimniecību nostāda uz modernākiem pamatiem un ja pats zemkopis arī vairāk izglītojas un pieaug apziņā, tad zemes darbs nav ne rupjš, ne arī grūts. Šādos apstākļos zemkopja darbs ir pievilcīgs, veselīgs un arī samērā viegls. Brīvā laukā un svaigā gaisā zemkopim vieglāk arklus turēt rokās, nekā pilsētas darbiniekam piesmakušajā kantorī spalvaskātu. Ir taču skaidra lieta, ka taisni zemnieki, kaut tie arī daudz sviedru savā darbā lējuši, tomēr ir un paliek pati veselīgākā un spēcīgākā tautas daļa. Ja zemniecības svaigās asinis pastāvīgi neieplūstu pilsētās, tad pilsētu iedzīvotāji, mazākais šinīs apstākļos, agri vaj vēlū izvirstu.

Nobeidzot izteikties par starpību starp lielsaimniecībām un mazsaimniecībām, vēl jāpiezīmē, ka lielsaimniecības attaisnojamas gadījumos, ja grib piekopt intensīvu saimniecību. Tā tas bija un pa daļai vēl tagad ir Ziemeļamerikā, Anglijā u. t. t. Ziemeļamerikā, kur zemes ārkārtīgi daudz un tā pati stipri ienesīga, ļoti labas kviešu ražas ilgus gadus ieguva ar samērā paviršu zemes apstrādāšanu un gandrīz bez mēslošanas. Bez tam plašajos un līdzenajos laukos labi nodarbināmas lielas un modernas mašīnas. Tādos apstākļos nav brīnums, ja lielsaimniecības pieņem. Tā tas arī faktiski gāja; gāja tik ilgi, kamēr zeme nebija stipri izmantota. Vēlāk ražas sāka slīdēt lejā. Tas piespieda pāriet no ekstensīvas saimniekošanas uz intensīvāku. Un no visa tā dabiskās sekas bija lielsaimniecību platības samazināšanās, kas vēl tagad pastāvīgi notiek. Tā tas ir itin visur – ciklīdz grib pāriet uz intensīvāku saimniekošanu, tā saimniecības platība pamazinās.

Visu pārrunāto ievērojot, jāsaka, ka Latvijā zemes reformas pamatā jāliek mazsaimniecības.

IV.

Jaunu saimniecību dibināšana.

Iepriekšējās nodaļās mēs redzējām, cik nenormāli agrārapstākļi Latvijā. Mēs redzējām, ka bezzemnieku skaits mūsu zemē, izņemot Latgali, ārkārtīgi liels un ka šie paši bezzemnieki, neskatoties uz Latvijas bagātīgajiem zemes krājumiem, pie visulabākās gribas tikai retos gadījumos uz laukiem spēj nodibināt savu patstāvīgu dzīvi. Šādos apstākļos liela daļa zemes paliek neapstrādāta; lauku iedzīvotāji plašos apmēros saplūst pilsētās, vaj dodas svešumā meklēt jaunu zemi – jaunu dzimteni. Ka savā laikā Krievijas valdībai bija taisni patīkami, ja latvieši izceļoja uz Iekškrīeviju, tas viegli saprotams. Krievija, pazīdama latviešu centību un saimnieciskās spējas, labprāt gribēja tos redzēt izkaisītus pa visu plašo valsti, lai tādā kārtā latvieši būtu par priekšzīmi tumšajiem krievu zemniekiem. Tomēr šāda izceļošana, skatoties no mūsu nacionālā viedokļa, nav

vēlama; nav vēlama sevišķi vēl tādēļ, ka Latvija jau tā ārkārtīgi maz apdzīvota. Arī saplūšana pilsētā nav normāla; nav normāla tanī ziņā, ka zeme cilvēka darba spēka trūkuma dēļ netiek pienācīgi apkopta, kamēr tanī pašā laikā pilsētā veselas bezdarba cilvēku armijas cieš trūkumu, pat badu.

Jau agrāk es minēju, ka Latvijai jābūt agrārvalstij. To es gribētu šoreiz vēl pastiprināt tādā ziņā, ka mums jāpieliek visi spēki, lai pēc iespējas augsti paceltu lauksaimniecības kultūru. Līdz ar to ir saprotams, ka pie zemes uz priekšu jāsaista vairāk iedzīvotāju, tādā kārtā nodrošinoties ar vajadzīgo darba spēku. Un kamēr uz laukiem nerodas cilvēku pārpalikums, tikmēr nevarētu daudz svara likt uz rūpniecības attīstību pilsētās. Ja tomēr to gribētu – ja gribētu Latvijā jau vistuvākā nākotnē attīstīt plašu rūpniecību, tad, protams, šī rūpniecība galīgi iztukšotu jau tā maz apdzīvotos laukus un galu galā varētu novest pat pie lauksaimniecības sabrukuma. Bez tam jāievēro, ka rūpniecības ziņā mēs nepavisam vēl neatrodamies tik labvēlīgos apstākļos, ka varētu sacensties ar vecajām rūpniecības valstīm. Ar to es negribētu teikt ne vairāk, ne arī mazāk, ka mums galvenais svars jāliek pirmā kārtā uz lauksaimniecības attīstību. Tikai tad vēl nāk rūpniecība, pie kam priekšroku dodot tai rūpniecībai, kuŗa mūsu apstākļos vairāk iespējama. Še domāju sevišķi par lauksaimniecisko rūpniecību.

Ja skatāmies uz mūsu pilsētām un meklējam pēc viņu nozīmes, tad ne katreiz nākam pie pozitīva slēdziena. Ka lielākās pilsētas var būt, vaj pat ir zināmi kultūras centri, tas tiesa. Tāpat nozīme pieaug, ja pilsēta pazīstama ar savu rūpniecību. Pretējā gadījumā pilsētas nozīme ir maza. Par Rīgas svaru un nozīmi Latvijā būtu lieki runāt. Rīga ir ne tikai Latvijas galvas pilsēta, bet arī pats galvenais kultūras centrs. Bez tam, protams, Rīga uzlūkojama par mūsu ievērojamāko rūpniecības un tirdzniecības centru. Zināmā mērā rūpnieciskā un tirdznieciskā ziņā ievērojama arī Liepāja, tāpat pa daļai Ventspils. Bet ko nozīmē tādas pilsētas, kā Aizpute, Kuldīga, Jaunjelgava, Valmiera, Cēsis un t. t.? Galīgi noliegt minēto pilsētu un miestu nozīmi es negribētu, jo tur atradīsies viena otra mācības iestāde, dažādas zemes pārvaldes iestādes, bet tad arī nekas liels vairāk. Pats galvenais nu ir tas, ka šīs pilsētas un tāpat sevišķi miestu sevī sapulcina bezgalīgi daudz visādu tirdzniecības starpinieku un spekulantu, kuŗi vairāk nekā nedara, kā iepērk mantas un tās pārdod tālāk iedzīvotājiem par dārgu cenu. Še dažādie starpinieki eksistē taisni no lauku iedzīvotāju izmantošanas. Bez tam, visās šinīs pilsētās un miestos jo plašos apmēros saplūst tādi cilvēki, kuŗi negrib nopietni ķerties pie darba un kuŗi sabiedrībai bieži vien ir par slogu. To ievērojot, mums nav ne mazākā iemesla sevišķi veicināt dažādo pilsētu un miestu pieaugšanu. Vieta varētu būt tikai tādām pilsētām un tādiem miestiem, kuŗi kaut ko vērtīgu ražo, kamēr visiem tiem lielākiem vaj mazākiem centriem, kuŗi vairāk tik iziet vienīgi uz starpniecību tirdzniecībā un koncentrē sevī dažādus bezdarba elementus, drīzāk jāizzūd, nekā jāattīstās. Ja šinīs pilsētās vaj ciemos ar laiku attīstītos rūpniecība, tad, bez šaubām, pēdējo nozīme būtu pavisam citāda.

Še varētu, varbūt, iebilst, ka mazāko centru nozīme ir taisni tā, ka pēdējie izpilda zināmu starpnieka lomu starp lielajiem rūpniecības centriem un laukiem. Tā nu tas tiešām līdz šim pa daļai gājis. Bet ja mēs vēl vispārīgi gribam runāt pret iedzīvotāju saplūšanu pilsētās un miestos, tad jāatzīst, ka lauku iedzīvotājiem savās saimnieciskajās vajadzībās jābalstās uz kooperācijas pamatiem, izslēdzot katru privātu starpniecību. Nav ne mazākās vajadzības lauciniekiem savus ražojumus, tiešām, uz Rīgu laist caur dažādu miestu vaj pilsētu uzpircējiem; tāpat nav vajadzības lauksaimniekiem savus iepirkumus izdarīt šinīs pašos mazajos centros. Ir jādibina kooperatīvi un kooperatīvu centri un tikai caur tiem jāizdara dažādās tirdznieciskās operācijas.

Še nu gan tomēr gribētos atzīmēt, ka mūsu līdzšinējā agrārā iekārta ļoti lielā mērā veicinājusi lauku iedzīvotāju saplūšanu pilsētās un miestos. Lauku bezzemnieks, redzēdams, ka viņam nav izredzes tikt pie savas zemes un līdz ar to pie patstāvīgas dzīves, bieži vien atgriež lauku darbam

muguru un aiziet pilsētā. Šādi apstākļi ir nenormāli. Mums jādara viss iespējamais, lai zemes reformu ievadītu tādā garā, ka katram, kuŗš mīl lauku dzīvi, kuŗš labprāt grib nodoties lauksaimniecības darbam, patiešām iespējams šīs vēlēšanās piepildīt. Un to mēs pilnīgi varam. Mums vispirms jārada zemes fonds jaunu saimniecību dibināšanai, tad jāgādā par pašu saimniecību ierīkošanu. Bez tam jārada tādi apstākļi, kuŗi tiklab jaunajā zemturī, tā arī laukstrādniekā, kuŗš pagaidām vēl nevar nodibināt savas patstāvīgas dzīves, modina pienākuma apziņu un darba prieku; garantē labāku sociālo stāvokli un nodrošina materiālo labklājību.

Kur ņemt zemi jaunu saimniecību dibināšanai? Cik liels varētu būt šis zemes fonds, kuŗš nodrošinātu bezzemnieku zemes vajadzības, ne tikai tagadnē, bet arī tālākā nākotnē? Uz to atbildi dod statistika, lai gan pēdējā ir sevišķi trūcīga. Še atzīmēšu dažus skaitļus par Latvijas zemes fondu jauno saimniecību dibināšanai. Visa zemes platība

Widzemē	—	5.783.380	puhraweetu,	
Kursemē	—	7.137.247	"	
Latgalē	—	5.851.104	"	
Kopā		16.771.731	puhraweeta.	
No visas Latvijas zemes platības zemnieku rokās jau				
atrodas	Widzemē	—	2.457.333	puhraweetas,
	Kursemē	—	2.640.852	"
Kopā		5.098.185	puhraweetas.	

Cik zemes pieder Latgales zemniekiem, par to man nav pie rokas noteiktu datu. Pēc Latvijas Zemkopības ministrijas Latgales „darīšanu” nodaļas pagaidu ziņām šis skaitlis grozās ap pusi no visas Latgales teritorijas, t. i. 1.925.532 pūrvietām, tā kā no visas Latvijas zemes zemniekiem pieder kopā ap 7.000.000 p. v. Ņemot vērā to, ka zemnieku zeme paliek neaizskarta, par zemes fonda sastādīšanos pagaidām varētu runāt vienīgi no pārējām Latvijas zemēm.

Še vispirms krīt svarā valsts zemes, tad privātu muižu un arī baznīcu zemes u. t. t.

Valsts zeme.					
Valsts zemes platība pūrvietās.					
	Uramā zeme.	Plauvas un ganības.	Mesājs.	Nederīga.	Kopā.
Widzemē	9.584	13.007	80.544	57.696	160.831
Kursemē	159.498	233.851	1.034.801	116.285	1.544.435
Kopā .	169.082	246.858	1.115.345	173.981	1.705.266
Privātmuižu zeme.					
Valsts zemes platība pūrvietās.					
	Uramā zeme.	Plauvas un ganības.	Mesājs.	Nederīga.	Kopā.
Widzemē.	585.160	716.535	1.256.335	523.197	3.081.227
Kursemē.	605.280	644.205	1.245.063	385.785	2.880.333
Kopā .	1.190.440	1.360.740	2.501.398	908.982	5.961.560

Bafņižu seme.					
	Viņa seme platība pūhraweetas.				
	Uramā seme.	Plawas un ganības.	Mejšķs.	Nederīga.	Kopā.
Widsemē.	30.512	36.479	11.479	5.716	84.186
Kursemē.	15.388	15.185	961	2.140	33.674
Kopā .	45.900	51.664	12.440	7.856	117.860

Widsemē un Kursemē.				
	Lauksaimnieciski izmantojamā seme, pūhraweetas.			Mejšķs.
	Uramā seme.	Plawas un ganīb.	Kopā.	
Valsts seme	169.082	246.858	415.940	1.115.448
Privatmuišķu seme . .	1.190.440	1.360.740	2.551.180	2.501.398
Bafņižu seme	45.900	51.664	97.564	12.440
	1.405.422	1.659.262	3.064.684	3.629.186

Valsts zemes fondā, kā jau no agrāk izteiktā saprotams, vispirmā kārtā ieiet valsts pašas zemes; tad paredzamas baznīcu un privātmuižu zemes, neizņemot, protams, visas tās zemnieku zemes (kvotes un kļaušu), kuŗas ietilpst augšā minēto muižu robežās. Bez tam zemes fondā ieiet klosteru zemes, kuŗu gan Latvijā ir tikai nēcīgs daudzums. Tā kā zemnieku zeme paliek neaizskarta, tad no pēdējās zemes fonds var palielināties tikai par tik daudz, cik valsts no šīs zemes iegūst pirkšanas ceļā.

Augšā minēto ievērojot, Latvijas zemes fonds paredzams sekošs:

Valsts seme . . .	1.705.266	pūhraweetas.
Bafņižu seme . . .	117.860	"
Privatmuišķu seme	5.961.560	"
Kopā: 7.784.686 pūhraweetas.		

Šie skaitļi attiecas tikai uz Vidzemi un Kurzemi. Latgales zemes platība ir 3.851.104 pūravietas. Kā šī zeme sadalās pēc īpašuma tiesībām, nav skaidri noteicams. Tomēr tiek pieņemts, ka, mazākais, puse no visas Latgales pieder zemniekiem. Otra puse, t. i. ap 1.925.552 p. v., galvenā kārtā muižnieku īpašums. Valstij, baznīcai un pilsētām Latgalē maz zemes. Nebūsim daudz maldījušies, ja Latvijas zemes fondā no Latgales ierēķināsim 1.500.000 pūravietas. Tātad Latvijas valsts zemes fonds tuvākā vaj tālākā nākotnē varētu būt 9.284.676 pūravietas liels.

Cik daudz no minētā zemes fonda varētu būt lauksaimnieciski izmantojamas zemes? Par to zināmu nojautu sniedz šinī nodaļā atzīmētie skaitļi. No kopējā zemes daudzuma vispirms atņemsim nederīgo zemi. Pēdējās valstij 173.981 p. v., baznīcām – 7.856 p. v. un privātmuižām – 908.982 p. v., kopā – 1.090.819 p. v. Tad nāktu meži. To valstij 1.115.345 p. v., privātmuižām – 2.501.398 p. v. un baznīcām – 12.440 p. v., kopā – **3.629.183** pūravietas. Lauksaimnieciski izmantojamās zemes – aŗamzemes, plāvu un ganību – atliktos no valsts zemēm – 415.940 p. v., no privātmuižām – 2.551.180 p. v. un no baznīcām – 97.564 p. v., kopā – **3.064.684** pūravietas. Pie šiem skaitļiem vēl būtu jāpievieno Latgales atsevišķo zemes katēgoriju skaitļi, bet tas še nav

iespējams, jo nav pie rokas attiecīgo statistisko materiālu. To ievērojot, esmu spiests šē tuvāk apskatīt vienīgi Kurzemes un Vidzemes zemes fondam paredzamās zemes.

Kad es šē runāju par zemes fondu, tad nedomāju, ka tam tūlīt jau tādām vajadzētu būt. Nē. Gribu tikai teikt, ka v a j a d z ī b a s gadījumā tas tāds varētu būt. Radīt bez vajadzības pārāk lielu zemes fondu, nav ne mazākā iemesla. Ja jau kādreiz sāks trūkt zemes, tad zemes fonda papildināšanai neliegsies dot daļu zemes pat lielākie zemnieki. Es nešaubos, ka zemnieki, nevarēdami tikt lāgā galā ar savu zemi, drīzi vien gluži labprātīgi paši raisīsies vaļā no tās zemes, kuŗu viņi nespēs apsaimniekot.

Šē jākonstatē tas fakts, ka daudzi bezzemnieki, nomnieki un graudnieki ar zināmu kāri skatās uz zemnieku saimniecībām. Ar sevišķu gandarījumu tie būtu izsvieduši līdzšinējo saimnieku un viņa vietā par saimnieku palikuši paši. Tas ir āprāts un vairāk nekas. Ka mūsu zemkopji visā visumā ļoti daudz strādājuši savās mājās, to nevarētu neviens apzinīgs cilvēks noliegt. Bet kas tomēr tīko pēc zemnieka mājas, tas lai neaizmirst, ka viņa nolūks ir netaisns un iziet uz otra sviedru piesavināšanu; tas lai iedomā, ka arī citiem tad nevarētu liegt viņu pašu no mājas sviest ārā. Par laimi tomēr jāsaka, ka šādu neapzinīgu bezzemnieku ir maz. Nospiedošais vairums zemi grib iegūt taisnīgā ceļā. Viņi to, bez šaubām, arī iegūs. Zemes Latvijā ir tik daudz, ka viņas pietiks ilgiem laikiem. Drīzāk jābaidās, vaj radīsies pietiekoši daudz zemes gribētāju.

Atgriežoties pie paredzētā zemes fonda, jāsaka, ka acīs krītošs ir nederīgās zemes daudzums. Kurzēmē un Vidzemē tas ir 1.090.819 pūravietu liels. Droši vien labu daļu šīs zemes varēs ļoti labi izmantot. Nav jāaizmirst, ka pie nederīgās zemes ir pieskaitīti, starp citu, arī purvi, no kuŗiem liela daļa ir tādu, kas viegli kultivējami un pārvēršami par auglīgāko zemi. To ievērojot, jāparedz, ka no nederīgās zemes mēs varēsīm ļoti daudz pārvērst par visai derīgu. Līdz ar to manāmi pavairosies zemes fonds. Tas pats pa daļai sakāms arī par mežiem. Ar laiku atsvabināsies zināmi meža zemes gabali, kuŗus būs iespējams pārvērst par lauksaimniecībai noderīgu zemi. Tāpēc tad jau esošā ekonomijas zeme – aŗamzeme, pļavas un ganības – droši vien stipri pāraugs 3.064.684 pūravietas.

Kas zīmējas uz valsts mežiem, tad jāteic, ka tiem joprojām jāpaliek valsts pašas pārvaldīšanā. To pašu varētu teikt arī par baznīcu un sevišķi privātmuižu mežiem. Tie visādā ziņā jāatsavina visdrīzākā laikā un koīgi ar jau esošiem valsts mežiem jāapsaimnieko. Tas zīmētos galvenā kārtā uz lielākiem mežiem, kamēr šādi tādi mazāki meži un mežiņi piedalāmi jaundibinājamām zemkoības saimniecībām.

Jaunu zemkopības saimniecību dibināšanai vispirmā kārtā svarā krīt taisni tīrumu zeme, pļavas un ganības. Mēdz gan teikt, ka jaunās saimniecības būtu jāierīko meža vaj nederīgajā zemē u. t. t. Tas ir aplami domāts. Ārvalstu piedzīvojumi rāda, ka pirmā kārtā saimniecību ierīkšanai jāņem pietiekoši laba un jau iestrādāta zeme; tikai pēc tam varētu izmantot mazvērtīgo zemi. Nav iemesla domāt, ka Latvijā vajadzētu iet citu ceļu.

Kā jau aizrādīts, Kurzēmē un Vidzemē valsts un baznīcas, kā arī privātmuižu lauksaimnieciski izmantojamās zemes daudzums ir 3.064.684 pūravietas. Pierēķinot vēl labu daļu lauksaimnieciski izmantojamās meža un nederīgās zemes, varētu teikt, ka šis skaits vēl stipri pieaugs. Es nemaz nešaubos, ka ekonomijas zemes daudzums tuvākā nākotnē var palielināties no 3.064.684 uz 4.000.000 pūravietām.

Tomēr nevarētu aizmirst, ka minētās 4.000.000 pūravietas nav uzlūkojamas kā tādas, kuŗas visas varētu izlietot jaunu saimniecību dibināšanai. Tas tādēļ, ka uz lielas daļas valsts, baznīcas, kā arī privātmuižu zemes jau sen ierīkotas daudzas saimniecības. Kādu zemes platību šīs saimniecības ieņem, tas nav tik viegli pateicams. Tāpēc tad, pats par sevi saprotams, tagad pavisam nevar būt runa par tādu skaitļos izteiktu zemes fondu, kuŗš noderētu gluži jaunu saimniecību dibināšanai. To varētu tikai tad pateikt, kad būtu ievākti pamatīgi statistiskie materiāli par visu valsti. Bet tas jau

šinīs apstākļos gandrīz gluži neiespējams. Pie tam jāsaprot, ka no līdz šim pieietamās statistikas nevar kaut cik apmierinošus skaitļus iegūt.

Man šķiet, ka zemes fondā būtu jāparedz, kā jau teicu, visa valsts, baznīcas un privātmuižu zeme. No šī fonda tad varētu izņemt vispirms visas tās zemnieku saimniecības, kuŗas jau agrāk pastāvējušas. Šīs saimniecības, ja viņas nebūtu lielākas par zināmu normu, būtu jāizdod vaj nu dzimtā lietošanā, vaj arī privātā īpašumā, protams, dodot priekšroku līdzšinējiem zemes lietotājiem. Tās mājas, kuŗas lielākas par bezzemniekiem noteicamo normu, būtu sadalāmas mazākās vienībās. Šo dalīšanu gan var atlikt arī uz vēlāku laiku, kad būtu jau sadalīti lielākie zemes īpašumi. Visas tās zemes, kuŗas pēc savas platības nepieder pie zemnieku saimniecībām, pamatīgi revidējamas. Pēc manām domām nevietā ir runāt par zināmas daļas zemes atsavināšanu no muižnieku zemes. Ja grib pareizi rīkoties, tad vispirms jānoteic, vaj vispārī vēl Latvijā grib piepaturēt lielās saimniecības. Ja ar to skaidrībā, tad var runāt tālāk par to, cik lielas varētu būt lielākās saimniecības un kur tās atstāt vaj ierīkot. Tie visi ir nopietni jautājumi.

Par lielsaimniecību nozīmi vairs šē nerunāsim; šis jautājums jau agrāk noskaidrots. Ja tomēr vienā otrā gadījumā gribētu palikt pie lielsaimniecībām, tad tur saimniecību lielums nekādā gadījumā nevarētu būt lielāks par lauksaimniecībā vispārīgi atzīto lielāko normu. Tas tikai izņēmuma gadījumos varētu iet pāri par 600–800 pūravietām.

Man gribētos paredzēt, ka liela daļa kroņa, kā arī privātmuižu centrālo saimniecību būs galīgi jāsadala mazsaimniecībās. Tas sevišķi būs jādara tanīs muižās, kur ēkas vaj nu vecas un nepietiekošas, vaj kara apstākļu dēļ galīgi nopostītas.

Ja kādā muižā ēkas ļoti labas, jaunas un pat priekšzīmīgas un ja tās nevar izlietot citiem nolūkiem, tad tur vajadzēs atstāt pietiekošu daudzumu zemes, lai varētu racionāli saimniekot. Tāpat vairāk zemes vajadzēs paturēt arī tanīs muižās, kuŗās tiks ierīkotas izmēģinājumu fermas un priekšzīmīgas saimniecības. Varētu jau būt, ka, piemēram, Kurzemē izdevīgi nodarboties ar cukura biešu audzēšanu. Tādā gadījumā arī varētu domāt par lielāku saimniecību ierīkošanu. **T o m ē r v i s s l i e l a i s z e m e s v a i r u m s a t s t ā j a m s m a z s a i m n i e c ī b u d i b i n ā s a n a i.**

Kad runā par mazsaimniecībām, tad jāzin, kāda lieluma saimniecības šē domātas. Tie, kuŗi atzīst vienīgi lielsaimniecības, par mazsaimniecībām uzskata visas tās saimniecības, kuŗu turētāji spiesti iet darbā ārpus savas saimniecības, lai tādā kārtā nodrošinātu savu eksistenci. Šīs parasti ir ļoti mazas saimniecības; viņu platība reti kad sniedzas pāri par 10 pūravietām. Šē tomēr nav darīšana ar mazsaimniecībām, bet gan ar s ī k s a i m n i e c ī b ā m. Sīksaimniecības ārzemēs stipri izplatītas. Šo saimniecību mazā platība tik maza aiz sevišķiem iemesliem. Lai nodrošinātu ar pietiekamu darba spēku lielās muižās, ierīkotas tik sīkas saimniecības, kuŗās zemniekam nepietiek ne nu darba, ne arī maizes. Gribot negribot vajaga iet darbā ārpus savas saimniecības. Sīksaimniecību attīstību lielā mērā veicina arī paraža – zemi pastāvīgi sadalīt starp mantiniekiem. Šāda paraduma dēļ, piemēram, Francija, Holande u. t. t. ir pārvērtušās par īstām sīksaimnieku valstīm. Piedzīvojumi jo gaiši rāda, ka sīksaimniecības, ja tās domātas kā vienkāršas zemkopības saimniecības, nav vietā. Šādās saimniecībās nav iespējama jaunlaiku modernā saimniecība. Bez tam šo saimniecību turētāji, kā jau aizrādīju, nav patstāvīgi – viņiem jāmeklē darbs ārpus mājas. Tādēļ jāsaprot, ka sīksaimnieki ne tikai maz tiek uz priekšu, bet pat vēl daudzi uzkrītošā mērā iet uz leju. To ievērojot, pie jaunu saimniecību dibināšanas uz stingrāko būtu jāraugās, lai izbēgtu no sīksaimniecību dibināšanas nevēlamos apstākļos. Lai padarītu dzīves spējīgas jau esošās sīksaimniecības, kādu gan Latvijā samērā maz, nepieciešami pie zemes pārkārtošanas sīkajām saimniecībām piedot klāt zemi. To sevišķi gribētos teikt par Latgali, kur sīksaimniecības beidzamā laikā strīpi pieņemamas. Lai galīgi izbēgtu no sīksaimniecību nevēlamās attīstības, jānoliedz katra brīvprātīga zemes dalīšana bez

attiecīgas valdības iestāžu piekrišanas, pie tam šīm pašām iestādēm uzliekot par pienākumu, nevajadzīgos apstākļos nepieļaut sīksaimniecību ierīkošanu.

Runājot par sīksaimniecībām, es uzsvēru, ka pēdējās nebūtu dibināmas kā parastās zemkopības saimniecības. Ar to, protams, nav teikts, ka sīksaimniecības vispārīgi nebūtu vietā. Ir taču arī tādi saimniecības veidi un apstākļi, kur arī uz maza zemes gabala nodibināma pilnīgi patstāvīga, pie tam ļoti ienesīga saimniecība. Še es domāju dārzkopības – augļu dārzu un dārza sakņu – saimniecības. Šāda tipa saimniecības prasa daudz intensīvu un rūpīgu darbu; par to tad viņas arī uz maza zemes gabala spēj pilnīgi nodrošināt darbu un pienācīgu dzīvi. Protams, dārzkopības saimniecības var ierīkot vienīgi tur, kur priekš tām piemēroti apstākļi. Dārzus ieteicams ierīkot vairāk tur, kur pietiekoši derīga dārza zeme un kur labvēlīgi klimatiskie apstākļi. To sevišķi vajadzētu uzsvērt attiecībā uz augļu, mazāk uz sakņu dārzēm. Bez tam, protams, jāņem vērā tas apstāklis, lai dārzkopības ražojumiem būtu nodrošināts labs tirgus. Pēdējo prasību lielā mērā apmierina tiklab pilsētu tuvums, kā arī ērti sasniedzami ūdens vai dzelzceļi. Taisni šinī ziņā Latvijā apstākļi ļoti izdevīgi.

Klimatiskā ziņā priekš augļu dārzu saimniecībām izdevīga ir sevišķi Kurzeme, arī Latgale. Vidzemes klimats, kaut gan pilnīgi vien pieļauj ienesīgu dārzkopību, tomēr ir samērā nelabvēlīgāks.

Kad jaunās saimniecības sāks ierīkot, tad beztrūcīgi būs jāraugās uz to, lai katrā gadījumā pamatīgi apsvērtu visus apstākļus un tikai tad ķertos pie organizēšanas. Gribētos teikt, ka dārzkopības saimniecības jācenšas ierīkot, kur tik vien priekš tam atļauj apstākļi. Man šinī vietā gribētos izteikt to domu, ka, piemēram, daudzās Kurzemes muižās vajadzētu sadalīt mazākos gabalos un tad kārtā pārvērst par sevišķām dārzkopības kolonijām. Labums no tam būtu liels. Un kāds gan īsti? Kolonijas dārzkopji varētu apvienoties gan ražošanā, gan arī ražojumu izmantošanā. Kopīgi varētu uzturēt mācītus dārzkopības instruktorus, kuŗi pastāvīgi dzīvotu turpat kolonijā un katrā vajadzības gadījumā būtu ar saviem aizrādījumiem pie rokas. Kopīgi varētu iegādāties dažādus dārzkopībā nepieciešamus instrumentus u. t. t. Tāpat kopīgi, kas pats galvenais, varētu augļus izmantot, tos gan sūtot lielumā uz tirgu svaigā veidā, gan ierīkojot kopīgas augļu pārstrādāšanas ietaises u. t. t., u. t. t. Šādos apstākļos ar laiku varētu rasties desmitiem tūkstošu jaunu mazu saimniecību, kuŗas tomēr būtu visai ienesīgas un nodrošinātu neatkarīgu un brīvu cilvēka dzīvi. Bez tam jāpiezīmē, ka arī muižu saimniecības ēkas būtu lietderīgi izmantojamas, pēdējās ierīkojot gan dažādas ietaises, gan dārzkopības skolas, kursus, dzīvokļus u. t. t.

Citādi sīksaimniecību vairāk var piekopt kā blakus nodarbosanos, piemēram, mūsu lauku skolu skolotāji, pagastu rakstveži, dažādi amatnieki u. t. t. Šādos gadījumos sīksaimniecības visai ieteicamas. Un vispārīgi jāsaka, ka sīksaimniecības tikai tad var būt ienesīgas, ja tanīs tiek piekoptas sevišķi intensīvas kultūras, vaj arī nododas dažādām saimniecības blakus nozarēm – dārzkopībai, sakņkopībai, putnkopībai, biškopībai u. t. t.

Še aprakstītās saimniecības ir vairāk speciāla rakstura. Vairums bezzemnieku tomēr gribēs nodibināt parastās zemkopības saimniecības, galveno vērību piegriežot tiešai zemkopībai un lopkopībai. Še nu vairs nevarētu būt ne runas par sīksaimniecībām, bet gan vienīgi par mazsaimniecībām. Ja mazsaimniecībās bez zemkopības un lopkopības grib nodarboties arī ar saimniecības blakus nozarēm – dārzkopību vaj citu ko, tad, protams, saimniecības platība var būt samērā stipri mazāka, nekā kad tiek piekopta vienkārša zemkopība. To ievērojot, mazsaimniecību lielums varētu stipri svārstīties, un, proti, no 10–15 pūrvietām. Galvenā kārtā vajadzētu iziet uz to, lai saimniecībā vienai ģimenei būtu pietiekoši darba un ienākumu. Bez tam, protams, lai šādā saimniecībā varētu piekopt intensīvu kultūru – lietot divjūgu arkus, dažādas mazākas mašīnas u.

t. t. Praktiski izteicoties, mazsaimniecību lielākā platība būtu divzirgu zeme. Par šīm lielākās saimniecības nebūtu vajadzīgs ierīkot, bet mazākas, protams, gan jo plašos apmēros.

Par šo aprakstītajām mazsaimniecībām lielākas zemnieku saimniecības pie mums jau pastāv; tās ir, kā jau agrāk aizrādīts, caurmērā 100–125 pūravietas lielas. Tā kā šinīs saimniecībās bez algota darba spēka nevar kārtīgi saimniekot un darba spēka trūkums Latvijā uz laukiem būs sevišķi sajūtams, tad šādas saimniecības no jauna dibināt būtu galīgi nevietā. Ir paredzams, ka pastāvošdās lielākās zemnieku saimniecības gluži dabiskā ceļā pašas samazināsies. Par vēl lielāku saimniecību dibināšanu nevarētu būt ne runas. Vienīgi varētu domāt par dažu jau pastāvošu lielsaimniecību atstāšanu piemērotā lielumā un, protams, tikai tur, kur uz to spiestu dibināti apstākļi.

Še nevarētu nepieminēt tā saucamos strādnieku dārziņus pilsētu tuvumā. Nav taču nekāda sveša lieta, ka strādnieku dzīves apstākļi pilsētās atrodas diezgan neapskaužamā stāvoklī. Darbs slēgtās un neveselīgās telpās, dzīve šauros pilsētas mūros uz cilvēku atstāj kaitīgu iespaidu. Lai šinī ziņā uzlabotu mūsu pilsētas darba cilvēku apstākļus, no vislielākā svara būtu gādāt par to, lai pilsētu tuvākā apkārtnē tiktu ierīkotas strādnieku kolonijas ar $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ pūrav. lieliem zemes gabaliņiem. Šinīs kolonijās strādnieku ģimenes uz saviem zemes gabaliņiem varētu pastāvīgi dzīvot, pie kam zeme nodrošinātu ģimenes locekļiem veselīgu darbu un lielu daļu uzturas līdzekļu. Bērniem nevajadzētu smakt pilsētu neveselīgajos dzīvokļos, ne arī apkārt mētāties pa netīrajām sētām vaj ielu, bet tie varētu brīvi augt un attīstīties klusajā un veselīgajā lauku gaisā. Šādas strādnieku kolonijas, piemēram, ap Rīgu varētu sniegties līdz pat 10 un vairāk verstu attālumā. Strādnieki darbā ierastos un no darba pārbrauktu mājās pa dzelzceļiem, kuŗi tādā gadījumā savienotu pilsētu ar minētajām kolonijām.

Briseles apkārtnē, Beļģijā, dzīvo daudzi desmiti tūkstošu pilsētas strādnieku ar visām savām ģimenēm. Tas gluži labi iespējams arī pie mums – Latvijā.

Latgalē bez jaunu saimniecību dibināšanas stipri jāpārkārto daudzu esošo zemnieku saimniecību robežas. Lieta tā, ka Latgalē zemnieku saimniecības pārāk mazas, pie kam zeme sasmalcināta un izmētāta pa daudziem atsevišķiem gabaliņiem. Bez tam Latgalē vēl valda laukkopībā trijulauku sistēma un kopējas ganības. Viss tas ārkārtīgā mērā aizkavē lauksaimniecības attīstību. Še ar visu enerģiju jāturpina jau uzsāktā pāriešana uz viensētām, rūpējoties par to, lai sīkzemniekiem zeme tiktu piedota klāt un pie tam robežas norēgulētas. Runājot par Latgali, nevarētu piemirst arī to, ka jaunu saimniecību dibināšana līdz šim atradusies privātu sabiedrību rokās, kuŗās galveno lomu spēlē Latgales muižnieki. Muižnieku zeme tiek uzpirkta par augstu cenu un, protams, zemniekiem par vēl augstāku pārdota. Zemnieki, nevarēdami ar dārgi iepirkto zemi tikt galā, stipri cieš, pat izput. Šādi apstākļi bez kavēšanās jānovērš, zemes fonda un jaunu saimniecību dibināšanas lietā ņemot visdzīvāko dalību pašai valstij.

Līdz šim mēs šinī nodaļā esam runājuši par zemes fondu un fonda izlietošanu jaunu saimniecību dibināšanai. Tagad vēl atliktos daži citi jautājumi, kuŗi stāv sakarā ar jaunu saimniecību radīšanu. Viens no sevišķi nopietniem jautājumiem ir k r e d i t a l i e t a. Kur ņemt vajadzīgos līdzekļus jaunu saimniecību dibināšanai? Kas attiecas uz zemes iegūšanu, tad par to jau runāts agrāk. Še es gribētu apskatīt tikai to, kur bezzemnieks lai tiek pie nepieciešamajiem līdzekļiem. Ka vienam otram ir savi ietaupījumi, tas nebūtu sevišķs brīnums. Bet visā visumā bezzemnieki tomēr līdzekļu ziņā ļoti trūcīgi.

Ja zemi gribētu iegūt par privātu īpašumu, tad būtu visādā ziņā izpirkšana noliekama ilgākā laikā – gados 50–60, turpretim, ja zemi izdotu dzimtā lietošanā, tad katru gadu vajadzētu maksāt vienīgi kārtējo zemes nodokli. Še jāpiezīmē, ka pirmos 3–4 gados varētu jaunus saimniekus pilnīgi atsvabināt no maksāšanām, bet šinīs gados pienākušos summu pielikt pie vēlākām maksāšanām. Ar to vien vēl nav līdzēts. Daudz kapitāla vajadzīgs arī ēku celšanai un inventāra iegādāšanai. Ja valsts zemi paturētu savā īpašumā, tad varētu sagaidīt, ka arī ēkas cels pati valsts. To, bez šaubām,

varētu. Bet gribētos domāt, ka valsts tomēr nevarēs tieši uzņemties ēku celšanu jaunajās saimniecībās. Tas valstij izmaksātu pārāk dārgi un pie tam nebūtu lāgā tehniski iespējams. Varbūt nebūtu arī citādā ziņā ieteicams valstij pašai visu sagatavot un, beidzot, bezzemnieku mājā ielaist kā gatavā ligzdā. Es esmu pārliecināts, ka bezzemnieki, ja viņiem pie ēku celšanas nāks palīgā ar aizdevumiem, paši ar prieku ķersies pie ēku celšanas. Iedot bezzemniekam vienīgi kailu zemes gabalu un negādāt par to, ka lai tiek pie ēkām – nevar. Ēkas izmaksā daudz un pie viņu celšanas valsts lai izsniedz pietiekošu pabalstu aizņēmuma veidā. Ēku celšanu varētu izdarīt arī sevišķi šim nolūkam organizētas sabiedrības.

Kaut gan ēku celšana prasa ārkārtīgus līdzekļus, tomēr jāsaka, ka nav nemaz tik traki. Ēkas, kā mēdz teikt, netaisa no naudas, bet no koka, akmeņiem un dzelzs. Koku un akmeņu, kā paša galvenā materiāla, Latvijā Dieva svētība. Dzelzi var ievest no ārzemēm. Tikai gan jau laikus vajadzētu organizēt dažādu materiālu sagatavošanu, rūpējoties par koku sagatavošanu, ķieģeļu un kaļķu cepļiem u. t. t.

Pie ēku celšanas sevišķa vērība jāpiegriež attiecīgu plānu izgatavošanai. Ja par to negribētu rūpēties, ja bezzemniekiem atļautu pilnīgu rīcības brīvību, tad varētu gadīties, ka ēkas tiek saceltas, kā tas jau noticis agrāk, bez kāda aprēķina un gaumes. Kas pazīst apgabalus, kur savā laikā noņemti kareivji, tas zinās pastāstīt, cik nepatīkamu iespaidu atstāj šīs būves. Ne tur praktiskas iekārtas, ne pietiekoša skata. Jau tūlīt jāorganizē iestādes, kuŗas izstādātu attiecīgus ēku plānus, pēc iespējas ievērojot praktiskās vajadzības, higiēniskās prasības un aistētisko gaumi. Tātad j a u n o s a i m n i e c ī b u ē k ā m j ā b ū t p r a k t i s k ā m, v e s e l ī g ā m u n s t i l a z i ņ ā g l ī t ā m. Še daudz darba sevišķi mūsu agronomiem, architektiem un inženieriem. Sevišķi svarīga lieta arī situācijas plānu izstrādāšana. Nevar taču pielaist, ka jaunais saimnieks ēkas izmētā pa visām malām, kā tikai ieskrej prātā. Nē. Katrai ēkai jānāk savā noteiktā vietā. Tas pats sakāms par dārzu ierīkošanu, pat lauku iedalījumu u. t. t. Ja arī valsts pati šos darbus neuzņemsies, bet pēdējai stingri jāraugās uz to, lai sevišķi ēku celšana tiktu izdarīta pēc iepriekš izstrādāta un apstiprināta plāna. Vajadzības gadījumā šādu ēku celšanai valsts nāks palīgā ar attiecīgiem aizdevumiem.

Runājot par ēkām, gribētos aizrādīt, ka gadījumos, kad muižas vajadzēs galīgi sadalīt mazsaimniecībās, ne katreiz varēs izšķirties par veco ēku izmantošanu. Tomēr jāteic, ka tās ēkas, kuŗas nebūs iespējams izlietot saimniecībā, pēc attiecīgas pārlabošanas noderēs citām vietējām vajadzībām – skolām, pagastu namiem, biedrībām, dažādām tehniskām ietaisēm, noliktavām, veikaliem, dzīvokļiem u. t. t.

Jaunās saimniecības, kā jau agrāk redzējām, varētu pāriet privātīpašumā, vaj arī, kas man izliekas pareizāk, tikt izdotas uz dzimtu lietošanā. Kaut gan taisni Latvijā nospiedošais bezzemnieku vairums zemi grib iegūt par privātīpašumu, tomēr tā ir tikai iedoma, pie kuŗas no agrākiem laikiem pierasts. Man šķiet, ka no šā paraduma būtu laiks raisīties vaļā. Ka ārzemēs zemes lietošana ļoti parasta, tas nav sevišķs noslēpums. Beļģijā*), piemēram, veseli 69% no visas derīgās zemes atrodas nomnieku lietošanā, Holandē – 49% un Lielbritānijā – 88%. Ja Beļģijas zemes nomniekam jautātu, kāpēc viņš neiepērk zemi par privātīpašumu, tad šādu jautātāju tas jo viegli varētu noturēt par naīvu. Beļģijas zemkopis saprot, ka zemē ieguldītais kapitāls atmet vismazāko %, kamēr daudz izdevīgāk tas atmaksājas taisni rīcības kapitālā. No tam vajadzētu mācīties arī mums.

Še tomēr jāatzīmē, ka augšā minētajās valstīs zemi izdod nomā ne valsts, bet pa lielākai daļai privātīpašnieki, kuŗi, sapirkuši zemi lielos daudzumos, paši dzīvo pilsētā un zemi izdod tikai lietošanā. Šāda rīcība Latvijā nekādā ziņā nebūtu pielaižama. J a z e m i i z d o d l i e t o š a n ā,

*) Pēc: „Agrarverfassung u. Landwirtschaft in Belgien”, von Dr. J. Frost. lapp. 98.

tad to var darīt vienīgi valsts. Tādām, kuŗš pats ar zemi nenodarbojas, zemi turēt nevar pieļaut. Tāpēc tad, starp citu, Latvijas zemkopjiem būtu jāraisās vaļā no tiem zemes gabaliem, kuŗus tie, vaj nu paši negribēdami, vaj nevarēdami apstrādāt, iznomā citiem. Protams, šē jāreķinās arī ar izņēmumiem. Var jau gadīties, ka zināmi dibināti iemesli spiež uz kādu laiku zemi iznomāt, kā tas varētu būt priekšā slimības un miršanas gadījumos vaj arī, ja zemes īpašnieks vaj lietotājs īsāku vaj garāku laiku izpilda kādu valsts amatu u. t. t. Šādos gadījumos bez šaubām pielaižama zemes iznomāšana.

Kam piešķirt zemi? Uz jaunajām saimniecībām priekšroka pieder latviešu bezzemniekiem. No pēdējiem atkal tie pirmie iegūst zemi, kuŗi zināmu laiku jau nodarbojušies ar zemkopību, kuŗi pēc iespējas vairāk sagatavoti praktiskajam darbam. Bez tam, protams, jāraugās, lai zemes gribētājs būtu tiešām spējīgs zemi pienācīgi apstrādāt. Pats par sevi saprotams, ka zeme jānodrošina priekš visiem tiem bezzemniekiem – krietnajiem tēvijas dēliem, kuŗi piedalījušies kaŗā par brīvu un neatkarīgu Latviju. Piešķirt zemi kuŗam katram, kuŗš to ņemtu tikai tādēļ vien, ka zemi dod, nav nekādā gadījumā pielaižams. Pēc taisnības no vietējās sabiedrības vajadzētu ievākt atsauksmes par katra zemes gribētāja darba spējām, viņa čaklumu u. t. t., jo ir novērots, ka uz laukiem beidzamos gados sāk pieaugt visādu „īrenieku” skaits, no kuŗiem ievērojama daļa negrib lāgā ķerties pie darba. Ja jēl maz šādiem ļaudīm zemi piešķir, tad gan ar sevišķu uzmanību.

No baznīcu zemēm zināma daļa atstājama mācītāju lietošanā. Šī zeme nevarētu būt neko daudz lielāka par jaundibināmo saimniecību lielāko normu. Tāpat mazāki zemes gabali jāpiešķir vaj jāatstāj pie skolām, pagastu namiem u. t. t.

Privātmuižu centra saimniecībās, kur tādas vispārīgi tiktu atstātas, priekšroka dodama līdzšinējiem saimniecību īpašniekiem, cik tālu pēdējiem nav aprobežotas tiesības uz zemi.

Jaunās saimniecības, vaj tās tiktu pārdotas par privātīpašumu, vaj arī atdotas dzimtā lietošanā, maksā valstij attiecīgus zemes nodokļus. Zemes nodokļus, protams, maksā arī visas jau pastāvošās saimniecības, kaut tās būtu arī kā privātīpašums. Nodokļi jaunajā Latvijā uz visas zemes jāizdala pēc iespējas taisnīgi.

V.

Cilvēka darbs zemkopībā.

Domājot par zemes reformu, nevar izlaist iz acīm, ka šī reforma tikai tad Latvijai atnesīs svētību, ja zemkopības pamatos, starp citu, tiks likts darbs – garīgs un fizisks darbs. Ar darbu zemkopība ir taisni saaugusi. Agrākos laikos gan šis darbs ir bijis vaj vienīgi fizisks darbs; tikai vēlēk, pieņemoties cilvēces kultūrai, zemkopībā jē redzamu vietu ieņem arī garīgais darbs. Kā viens, tā arī otrs šinīs apstākļos pavisam nepieciešami. Kamēr garīgais darbs rada idejas, organizē un vada saimniecību u. t. t., tikmēr fiziskais darbs uzlūkojams kā garīgā darba izpildu vara. Tāpēc tad arī viegli saprotams, ka fiziskais darbs tikai tad ir īsti ražīgs, ja šā darba darītājs liekas vadīties no prāta spēkiem.

Darbam cilvēka dzīvē liela nozīme, jē tam lemts būt par drošāko mūsu materiālās un līdz ar to arī garīgās kultūras pamatu. Darbs cilvēku spēj pacelt vislielākos augstumos; bezdarbs to var nogrūst pašos dziļumos. Mums jācenšas radīt tādus dzīves apstākļus, kuŗos cilvēka darbam atvērta plašākā nākotne. Cilvēka dabā guļ tieksmes pēc ekonomiskā un sociālā stāvokļa uzlabošanas. Ja

uz to nav cerības; ja nav izredzes, ka cilvēks ar savu darbu var pacelties tik augstu, cik augstu vienes viņa galva, tad bez šaubām pret dzīvi un sevišķi pret darbu agri vaj vēlu iestājas vienaldzība.

Viens no lielākiem ierosinājumiem uz darbu ir tā apziņa un garantija, ka darba darītājs visā pilnībā bauda sava darba augļus. Tas citādi pavisam nevar būt. Ka līdz šim plašos apmēros notikusi citu cilvēku izmantošana, tas nebūtu vairs jāpierāda. Daudz auglīgāk nodarboties ar jautājumu, kā novērst šo nebūšanu. Sociālisms to grib panākt, pārejot uz sociālistisko sabiedrības iekārtu, kur katram sabiedrības loceklim jāstrādā pēc viņa spējam, bet kur darbā iegūtie ražojumi jāizdala pēc atsevišķu cilvēku vajadzībām. Tas viss jau izklausās bezgalīgi jauki un ideāli, bet gribētos ticēt, ka šādā ceļā no izmantošanas tomēr nevar izbēgt. Tāpat, kā atsevišķu cilvēku darba spējas, tā arī viņu vajadzības ir ārkārtīgi dažādas. Vajadzības dzīvē arvienu visiem ir stipri lielas, bet ne tā ar darba spējam. Kāpēc gan spējīgākais būtu spiests pastāvīgi kalpot priekš mazākspējīgā, varbūt pat priekš tāda, kuŗam pēc darba ražojumiem lielākā vajadzība? Uz to, domāju, varētu pavedināt vienīgi zināma morāliska apziņa, bet nekad nevarētu uzlūkot par mazākspējīga cilvēka tiesību, no spējīgākā darba nodrošināt savu eksistenci. Man šķiet, ka tas ir absurds, ja cilvēku izmantošanu gribētu novērst ar tūlītēju iedomātās sociālvalsts ieviešanu. Kamēr vien cilvēki nav viscaur vienādi, tikmēr domāt par tik augstām idejām ir veltīgi. Atr to es nekādā ziņā negribētu teikt, lai viss paliek pa vecam. Nē. Ja unajā Latvijā mums jāpieliek visi spēki, lai pēc iespējas nodrošinātu cilvēku noizņemšanu. Katram jāsaņem tas, ko viņš ar savu darbu ir nopelnījis. Citādi tas nevar būt. Vienīgi sabiedrībai var būt tiesība uz zināmu darba algas daļu. Kādēļ? Nu – tādēļ, ka cilvēks bez sabiedrības nevar pavisam eksistēt. Sabiedrība gādā par vispārderīgām un nepieciešamām labierīcībām; sabiedrība zināmā mērā nodrošina tādus apstākļus, kuŗos iespējama kultūrāla cilvēka dzīve. Lūk, tāpēc tad šī sabiedrība var prasīt un faktiski arī prasa no katra sabiedrības locekļa kaut arī niecīgu daļu no viņa darba vērtības. Bet tā jau nav izmantošana.

Kā novērst zemkopībā cilvēka izmantošanu?

Komūnisti to, kā jau redzējām, gribēja panākt ar „komūnu” dibināšanu. Domāts bija labi, bet galu galā šāds ceļš izrādījās pie mums par greizu. Katrs, kuŗam vien pierē acis, varēja pārliecināties, ka taisni minētajās komūnās sākās sevišķi centīga strādnieku izmantošana. Par to runāt gluži lieki.

Kad runājam par zemes izmantošanas veidiem, tad nācām pie slēdziena, ka mūsu apstākļos vairāk piemērotas individuālsaimniecības. Un nodaļā par jaunu saimniecību dibināšanu redzējām, ka mums jāpāriet uz tām individuālsaimniecībām, kuŗas pazīstamas kā mazzaimniecības, t. i. pa lielākai daļai tādas, kuŗās iztiek bez algota darba spēka. Šādās saimniecībās, protams, sveša darba spēka ekspluatēšana neiespējama. Tur zemnieks ir neatkarīgs kungs par savu darbu un sava darba augļiem.

Bet vaj tas jau vispārīgi iespējams? Vaj iespējams jau šodien vaj rītu Latvijas zemi tā pārkārtot, ka itrin visi, kuŗiem vien sava zeme, iztiks bez algota darba spēka? Kas tā domātu, tas ļoti maldītos; tas gribētu taisni neiespējamo. Zemes reforma Latvijā ir tik liels un tik grūts darbs, ka viņas izvešana dzīvē no jaunās valsts prasīs daudz laika un daudz upuŗu.

To ievērojot, mūsu zemkopībā vēl tuvākā nākotnē vajadzēs rēķināties ar algotu darba spēku. Kā tas būs vēlāk, to nezinām. Še nu sastopamies ar ārkārtīgi nopietnu jautājumu. Jau pirms kara darba spēka trūkums zemkopībā bija sajūtams. Droši vien var paredzēt, ka vēlāk tas būs sajūtams vēl stiprāk. Un kā gan lai būtu citādi, jo, cik līdz iestāsies normāli dzīves apstākļi, daļa lauku iedzīvotāju saplūdis pilsētās, bet daļa iegūs savu zemi un līdz ar to patstāvīgu darbu.

Ja tie zemtuŗi, kuŗiem vēl turpmāk būs nepieciešams algots darba spēks, grib ar pēdējo nodrošināties, tad lai viņi pie laukstrādnieku jautājuma nokārtošanas ķeŗas ar visu nopietnību. Līdz šim šādas gribas visā visumā ir trūcis. Tas ir fakts – bēdīgs fakts. Uz laukiem zemtuŗi ņeļojas par

strādnieku neapzinīgumu un kūtrumu, par viņu augstajām prasībām u. t. t., Laukstrādnieki savukārt nav apmierināti ar zemturu darbu un darba apstākļiem. Tā tīri dabiski rodas zināma plaša.

Ja katrā zemturī, tāpat kā laukstrādniekā būtu vajadzīgais daudzums pienākuma apziņas, tad abpusējais nemiers lielā mērā atkristu. Bet tā nu tas nav – neapzinīgums izplatīts ne tikai laukstrādniekos, bet sevišķi arī pašos zemturos. Un ja zemturis grib žēloties par laukstrādnieku neapzinīgumu, tad lai viņš pirms palūkojas pats sevī; lai paskatās, cik apzinīgi viņš izpilda savu pienākumu pret saviem darba darītājiem. Es negribu noliegt, ka atradīsies daudzi tiešām lielākā mērā apzinīgi zemturi. Tie savu pienākumu pret strādnieku pēc saviem spēkiem izpilda un tiem, protams, tad arī tiesība prasīt no strādnieka viņa pienākumu izpildīšanu. Jā – tādi zemturi ir. Bez šaubām, ir arī starp vienkāršiem laukstrādniekiem daudzi sevišķi apzinīgi cilvēki, kuŗi arvien atrodas savu pienākumu augstumos. To neviens nevarēs noliegt.

Kādi pienākumi gan gulstas uz zemturi pret savu strādnieku? Pēc manas pārlicības katram zemturim vajadzētu gādāt par tādiem darba apstākļiem, kuŗos strādnieks jūt zināmu apmierinājumu. Par visām lietām – jānodrošina izredzes, ka katrs cilvēks, kuŗš apzinīgi izpilda savu darbu, agri vai vēl dzīvē sasniegs augstāku ekonomisku un sociālu stāvokli. Cilvēks, lūk, mūžīgi alkst pēc labākas dzīves. Un ja viņam brīvi visi ceļi, kas ved uz labāku nākotni, tad lai esam pārliecināti, ka pat vienkāršākajam strādniekam pats grūtākais darbs būs viegls. Tad bez šaubām radīsies arī visciešākā pienākuma apziņa pret darbu.

Še droši vien man iebildīs, ka strādniekam neviens nav aizliedzis tikt pie labākas dzīves un ka ir bijuši tādi laukstrādnieki, kuŗi ar savu darbu vēlāk tiešām ieguvuši savu zemi un sasnieguši redzamu turību. Tas tiesa – ir tādi gadījumi. Bet neaizmirsīsim, ka šie gadījumi ir ārkārtīgi reti. Neaizmirsīsim arī to, ka tas viss minētajiem zemturiem maksājis neaprakstāmas grūtības. Pa lielākai daļai tomēr mūsu laukstrādnieki spiesti mūžu nostrādāt bezizredzes apstākļos. Pēc grūtā darbā pavadītā mūža viņa acu priekšā rēgojas silamālā nespējnieku nams. Vaj visu to sevī neiedomājas laukstrādnieks? Vaj laukstrādnieks neredz, ka tikmēr, kamēr viņš vēl spēj strādāt, viņš sabiedrībai nepieciešams? Bet tad nāk nespēka gadi un galīga atstātība. Šī sajūta, lūk, ir šausmīga; tā nokauj katru darba prieku un spar.

Izeja no šāda stāvokļa nav viegla, bet tā tomēr nav neiespējama. Es iedomājos, ka Latvijā var radīt tādus apstākļus, kuŗos laukstrādnieku jautājums vārda līdzšinējā nozīmē pavisam neeksistē. Kā tas iespējams?

Kā jau redzējām, Latvijā zemes fonds ir liels. Pie kaut cik kārtīgas organizācijas ar zemi un līdz ar to ar patstāvīgu darbu mēs varam nodrošināt uz ilgiem gadiem itin visus tos laukstrādniekus vaj bezzemniekus, kuŗi pie zemes grib tikt un kuŗi zemi patiešām spēj kārtīgi apsaimniekot. Še es minēju tos bezzemniekus, kuŗi spēj zemi apstrādāt. Jā. To es darīju ar sevišķu iemeslu. Ja skatāmies uz to, ka no zemes jāpārtiek itin visiem zemes iedzīvotājiem, tad jāatzīst, ka zemi var uzticēt tikai tādām, kuŗš to, kā pienākas, izmanto. Nekad neaizmirsīsim, ka zemes jautājumu nevaram izšķirt tikai no zemes turētāja personīgām iegribām, bet ka tur cieši vien jārunā līdz arī valsts interesēm. To ievērojot, jāatzīst, ka pie zemes izdošanas lietošanā valsts uzstādīs zināmas prasības. Kādas gan varētu būt šīs prasības? Pats galvenais, domāju, būtu tas, ka katrs, kuŗam piešķir zemi, ir sasniedzis zināmu vecumu un līdz ar to arī zināmā mērā sagatavojies zemkopības darbam. Zemkopība, lūk, prasa ārkārtīgi daudz piedzīvojumu. Man šķiet, ka nevienam nevarētu piešķirt zemi, pirms tas nav sasniedzis, teiksim, 25 gadu vecumu un kuŗš nav ilgākus gadus nodarbojies ar zemkoību. Bez tam jāraugās arī uz to, lai zemes gribētājs darbā būtu uzrādījis pietiekoši daudz apziņas, veiksmes un centības. Tātad – katram, kuŗš grib tikt pie savas zemes, jau iepriekš zināmu laiku jānostrādā zemkopībā. Tur šis darbs tad nav vairs vienkāršs laukstrādnieka darbs, bet tas ir zināmā mērā mācekļa, tas ir sagatavošanās darbs. Es esmu dziļi pārliecināts, ka katrs bezzemnieks, kuŗā gribēs nodibināt savu patstāvīgu dzīvi un kuŗš redzēs, ka viņam uz to ceļš brīvs, ar dzīvāko interesi zināmu

laiku stāsies otra darbā. Šinī darbā tas gribēs ievingrināties un norūdīties. Šis bezzemnieks sajūtīs, ka jo centīgāk un apzinīgāk viņš strādās, jo vairāk viņš iemācīsies un jo sekmīgāks būs viņa darbs tad, kad pienāks laiks uzsākt pašam savu saimniecību.

Ar to vien, protams, nav diezgan. Jāgādā, lai arī darba apstākļi būtu pēc iespējas labvēlīgāki. Vispirms norēgulējams algas jautājums. Ja jau gribam pēc iespējas novērst sveša darba spēka izmantošanu, tad jāraugās uz to, lai darbs tiktu pienācīgi atalgots. Katrā ziņā likumīgā kārtā būtu jānodrošina m i n i m ā l ā d a r b a a l g a.

Tāpat jānokārto arī d a r b a l a i k s. Taisni par šo jautājumu laiku pa laikam uzliesmo jo karstas pārrunas. Vieni domā, ka nepieciešami lauksaimniecībā noteikt darba dienas garumu, otri tam stingri pretojas.

Katram, kuŗš kaut cik pazīst lauksaimniecību, skaidri zināms, ka darba dienas garumu tā noteikt, kā to var, piemēram, rūpniecībā vaj tirdzniecībā, pavisam nav iespējams. To varētu tikai tad, ja vienīgā prasība būtu nodrošināt strādniekam noteiktu darba laiku. Bet tas jau pilnīgi blakus jautājums. Pats galvenais, bez šaubām, ir tas, lai zeme kārtīgi tiktu izmantota, lai lauksaimniecības ražošana neciestu. Tā kā lauksaimniecībā ražošana ir organisks dabas process, tad pats par sevi saprotams, darba laika ziņā jārēķinās ar apstākļiem – ar dabu. Katrs darbs jāiesāk un tāpat arī jābeidz zināmā, no dabas pašas priekšā rakstītā, laikā. Un ja kāds to negribētu un arī nedarītu, tad zaudējumus ciestu uz ik soļa. Daudzreiz dzird laukstrādnieku teicam, ka viņam gluži viena alga, vaj saimnieka darbs tiek laikā un pie tam kārtīgi veikts, vaj nē. Tā domāt var tikai neapzinīgs cilvēks. Ja no traucējumiem lauksaimniecības darbā ciestu vienīgi pats lauksaimnieks, kā darba devējs, tad tas vēl nebūtu lielākais ļaunums. Bet tā tas nav. Ja lauksaimniecības ražošanā rodas traucējumi, tad cieš no tam ne tikai lauksaimnieks, bet arī laukstrādnieks un visa pārējā sabiedrība. Saimniecībā samazinās ražība; ražotie produkti daudzreiz samaitājas u. t. t. Lauksaimnieka ienākumi sašaurinās, tā ka nevar pienācīgi ne nu atalgot darba spēku, ne arī pienācīgi nodrošināt citas laukstrādnieku prasības. Bez tam samazinās produktu pievedums uz tirgus u. t. t. No sacītā jo gaiši redzams, ka lauksaimniecībā darba laiku taisni vispārības un tāpat arī pašu laukstrādnieku labā nevar noteikt, nerēķinoties ar apstākļiem. Tas tā no vienas puses. Nu nāk arī otra puse. Apmierināties ar tik lielu nenoteiktību darba laika ziņā, kāda pie mums valdījusi līdz šim, nekādā ziņā nevar. Es nerunāšu par riju kulšanu un citiem nakts darbiem. Tie pa lielākai daļai jau aiz muguras. Es gribētu tikai aizrādīt, ka mūsu lauksaimnieki ierīkojušies tā, ka pie viņiem cilvēks gandrīz nekad nepieder pats sev. Tas, varbūt, atkaŗas no tam, ka arī pats lauksaimnieks ir tikai darba vergs. Darbs, bez šaubām, ir mūsu dzīves pamats, bet nekādā ziņā jau pati d z ī v e. Ja priekš tam vien būtu lauksaimniecība, lai tikai mūžīgi rastos un plēstos savā sētā un laukos, tad tiešām nebūtu vērts pasaulē dzīvot. Kā visur citur, tā arī lauksaimniecībā jāiekārtojas tā, lai laika pietiktu ir darbam, ir atpūtai – dzīvei. Te nu man atbildēs, ka tas nav iespējams. Uz to man jāatbild, ka iespējams ir gan. Protams, nav iespējams noteikt tik stingri darba dienas garumu, kā to var rūpniecībā vaj tirdzniecībā. Tas arī nemaz nav vajadzīgs. Pilnīgi pietiek, ja noteiktu darba dienas garumu uz 8 stundām c a u r m ē r ā p a r v i s u g a d u. Karstajos darba laikos dienas garums varētu būt garāks, bet klusajos – īsāks par 8 stundām. Vispārīgi jāsaka, ka 8 stundu darba laiks pavisam nav tik bīstams bubulis, kā to daudzi iedomājas. Protams, ja negrib sekot laika prasībām; ja joprojām grib saimniekot pēc tēvu tēva paražām, tad par darba laika saīsināšanu uz 8 stundām nav ko domāt. Bet tas nav nekāds attaisnojums. Jaunajā Latvijā lauksaimniecība būs jānostāda uz racionāliem pamatiem, piegriežot visnopietnāko vērību modernajiem paņēmienu. Tad 8 stundu darba diena būs pilnīgi iespējama. Par to es nevienu brīdi nešaubos. Še tomēr jāpiezīmē, ka saimniecībā bieži vien atgadīsies tādi darbi, kuŗus noteiktā darba laikā grūti veikt, piemēram, dažādas braukšanas, lopu kopšana u. t. t. Šādām dažādām vajadzībām, piemēram, lopu kopšanai, pieņemami sevišķi cilvēki, kamēr citos gadījumos izlīdzas ar virsstundām u. t. t.

Sevišķa vērība jāpiegriež arī lauksaimnieku dzīvokļiem. Šinī ziņā vēl ārkārtīgi daudz ko vēlēt. Līdzšinējie laukstrādnieku dzīvokļi pa lielākai daļai galīgi neapmierinoši. Še droši vien iebildīs, ka arī pašiem lauksaimniekiem ļoti trūcīgi dzīvokļi. Tam gribu piekrist, bet es zinu gluži labi, ka lielākā daļa zemkopju savās mājās dzīvo galīgā nekārtībā. Tā ir visai bēdīga parādība. Tomēr aizbildināties ar to nevar. Kuŗš savā saimniecībā grib turēt algotu darba spēku, tas lai pirms ierīko daudz maz pieklājīgu dzīvokli. Labam dzīvoklim ļoti liela nozīme. Mazākais, tur strādnieks jūtas zināmā mērā patstāvīgs. Daudzās saimniecībās pat līdz šim vēl dzīvo kopā vienā istabā tiklab vīrieši, kā arī sievietes. Tas ir kas pilnīgi neiespējams. Man gribētos paredzēt, ka drīzi vien pienāks tādi laiki, kad zemtuŗi tiešām būs spiesti ķerties pie dzīvokļu uzlabošanas, jo citādi viņi vienkārši nedabūs cilvēkus. Un ja strādnieku dzīvokļus kāds ierīko, tad lai tos ierīko pēc jaunu laiku prasībām, pilnīgi atsevišķi, ar mazu dārziņu u. t. t.

Jādomā arī par laukstrādnieku nodrošināšanu slimības un nelaimes gadījumos, tāpat arī vecuma dienās u. t. t. Tāpat jādomā arī par garīgās dzīves veicināšanu, dodot iespēju laukstrādniekam piedalīties vietējā sabiedriskajā dzīvē un gādājot par vispārderīgu literātūru u. citu. Tas laukstrādniekā izklaidēs vientulības domas un padarīs lauku dzīvi saistošāku.

Es negribētu katēgoriski pastāvēt uz to, lai kau rītu laukstrādnieku jautājums tiktu nokārtots. Tas nav iespējams. Bet ar to nevarētu aizbildināties un galu galā nedarīt nekā. Ko darīt ir daudz un ja griba laba, tad netrūks arī labu darbu. Līdz šim šinī ziņā darīts visai maz. Ar žēlošanos un vaidēšanu par laukstrādnieku trūkumu, par neapzinīgumu un kūtrumu vien nepietiek. Ir arī kas jādara. Zemtuŗi, protams, aizbildināsies, ka viss iespējamais jau darīts, ka laukstrādnieku stāvoklis jau tīri labs un tomēr laukstrādnieki nav apmierināti. Ka šis tas, kā jau atzīmēju, darīts, negribu noliegt, bet tas viss vēl ir daudz par maz. Tā vien liekas, ka zemtuŗi negribētu saprast, ka arī pats vienkāršākais strādnieks ir cilvēks, kuŗam tiesības uz labāku dzīvi tādas pašas, kā kuŗam katram mirstīgajam. M u m s j ā i e t s a p r a š a n ā s u n i z l ī d z i n ā š a n ā s c e ļ š. Jau sen laiks mūsu zemkopjiem atnest vecos aizspriedumus un veco verga dzīvi. Laiks pacelt galvu brīvai latvju zemniecībai...

Runājot par zemtuŗu pienākumiem pret laukstrādniekiem, nevarētu nerunāt arī par pēdējo pienākumiem pret darbu. Ir tiesa, ka laukstrādnieku stāvoklis visā visumā ir neapskaužams. To vairs še nevajaga sevišķi uzsvērt. Šoreiz metīsim īsu skatu uz laukstrādniekiem. Kas kaut cik pazīst Latvijas laukstrādnieku apstākļus, dzīvi un darbu, tas ar mierīgu prātu var teikt, ka pēdējie savu pienākumu ir izpildījuši apzinīgi. Ar to, protams, nav teikts, ka nebūtu izņēmumu. Ir – ir gan. Ir tādi bezzemnieki, kuŗi savā neapzinīgumā taisni ņirgājas par darbu. Tie pie darba reti kad iet un kad iet, tad darbu izpilda pavirši, neapzinīgi. Pat pļaujas laikā tiem grūti pieliekties pie zemes. Tomēr tad kaut cik jāpastrādā; mazākais, jānopelna tik daudz maizes, ka ziemā var gulēt... gulēt... gulēt... Šis ir tāds ļaunums, kuŗš Latvijai dara kaunu. Tomēr cerēsim, ka jo drīzi radīsies tādi apstākļi, kuŗos k a t r a m p i l s o n i m, kuŗš b r ī v a j ā L a t v i j ā g r i b ē s d z ī v o t, v a j a d z ē s a r ī s t r ā d ā t.

D a r b ā – L a t v i j a s n ā k o t n e...

VI.

Izglītība un zemkopība.

Zemkopība viens no pašiem vecākiem cilvēces nodarbošanās veidiem. Cik tālu vien vēsture sniedzas atpakaļ sirmajā senatnē, tik tālu jau redzam cilvēku saistītu ar zemi. Kā gan lai tas citādi

būtu, jo zemkopība taču ir tā, kas gādā par cilvēka viselementārākajāmprasībām – par viņa eksistences nodrošināšanu.

Sirmajā senatnē zemkopība, protams, bija ļoti primitīva. Viņa pastāvēja dabas ražojumu ievākšanā. Cilvēks gāja mežā – lasīja dažādus augļus un augus; medīja zvērus un putnus; ūdeķos ķēra zivis u. t. t. Īstenībā šē par zemkoību vārda tiešā nozīmē vēl nevar pavisam runāt. Tikai vēlāk, kad cilvēks jau sāka zemi apstrādāt, kad viņš zemē guldīja zināmu darbu, iesākās patiesā zemes kultūra – zemkopība.

Veculaiku zemkopībā galveno vietu ieņem f i z i s k a i s d a r b s. Šis fiziskais darbs arī Latvijā dominē līdz pat pagājušā gadusimteņa vidum, pat vēl ilgāk. Tas, ko latvju zemnieks agrākos laikos ar saviem fiziskajiem spēkiem ir veicis, nav aptverams. Tas ir apbrīnojams Lāčplēša darbs. Ar lielāko gandarījumu var teikt, ka mūsu senči ir dzīvojuši savam laikam un no mūža mežiem vēlākās paaudzes ievēduši ziedu plāvās un plašajos laukos.

Cilvēces kultūrai pieņemoties, pieauga, protams, arī cilvēka prasības. Šīs prasības cilvēks vairs nespēja apmierināties vienīgi ar fizisko darbu. Vajadzēja rasties jauniem ceļiem, jauniem spēku avotiem. Tas arī notika. Zinātne pacēla galvu un iezvanīja jaunu laikmetu. Tā tas bija vispārīgi, tā sevišķi arī zemkopībā. Zemkopības progresu ārkārtīgā mērā paveicināja sevišķi dabaszinību un ekonomisko zinātņu strauja attīstība sākot ar deviņpadsmito gadusimteni. Tagad ar pilnu tiesību var teikt, ka zemkopība nešķirami saaugusi ar zinātni, pat vēl vairāk – viņa ir pati zinātne. Lai tikai iedomājamies tehniskos jauninājumus – modernās mašīnas un rīkus; lai iedomājamies modernās zemes apstrādāšanas un mēslošanas, tāpat arī lopkopības pamatus u. t. t., u. t. t.. Tas viss runā skaidrāko valodu par zinātnes brīnumdarbiem zemkopībā.

Arī Latvijas lauksaimniecībā zinātne jau ierāvusi jaunus ceļus. Mūsu zemkopji, redzēdami, ka ar fiziskajiem spēkiem vien nepietiek, jo nopietnu vērību piegriež zinībām. Šie zemkopji tad arī savās saimniecībās sasnieguši ievērojamus panākumus.

Tomēr jāatzīst, ka lielā daļa mūsu zemkopju uz zinībām lauksaimniecībā vēl skatās ar lielu neuzticību. Šie zemkopji paļaujas vairāk tikai uz saviem fiziskiem spēkiem un auglīgiem laikiem. Tikai tad, kad tie savās cerībās jūtas vīlušies, rodas atziņa, ka to, ko nespēj ne fiziskais darbs, ne auglīgs laiks, spēj zinātne. Tā lauksaimniecībā pamazām drūp un krīt veco aizspriedumu mūri, un zinātne lauž sev brīvu ceļu uz jaunu laikmetu.

Latvijai jābūt zemkopības valstij. Par to esam skaidrībā. Šē varētu tikai to piebilst, ka m ū s u z e m k o p ī b a i j ā b a l s t ā s u z z i n ā t n e s p a m a t i e m. Zinātnei jāspiežas iekšā pat mazākajā sīkzemnieka sētā. Zinātne jādara pietiekama ne tikai zemturim, bet arī katram laukstrādniekam. Kā to var?

Vispirms jāgādā par zemkopības skolām – zemākām, vidējām un augstākām. Blakus parastajām zemkopības skolām dibināmas dažādas speciālas mācības iestādes – piensaimniecības, dārzkopības, biškopības un citas skolas. Visas skolas jādibina pietiekošā daudzumā, pie tam dodot iespēju viņas apmeklēt arī mazturīgāko vecāku bērniem.

Ar to vien vēl nepietiek. Visnopietnākā vērība jāpiegriež arī pieaugušo zemkopju zinībām. Tas iespējams, izdodot lauksaimniecības rakstus vaj arī sarīkojot priekšlasījumus, kursus u. t. t. Sevišķi ieteicams dibināt īsa kursa mācības iestādes, piemēram, ziemas skolas, kurās pieaugušie zemkopji, sevišķi jaundibinājamo saimniecību īpašnieki vaj turētāji, izlietodami ziemas klusāko laiku, iepazītos ar tik nepieciešamajām zināšanām.

Es saprotu, ka tas viss no jaunās Latvijas prasa un prasīs sevišķi daudz upuŗus. Bet šos upuŗus valsts lai nes ar lielāko paļāvību.

Lai arī tagad Latvija atrodas grūtos apstākļos, lai arī Latvijas zeme pa kara un revolūcijas laiku līdz beidzamam nomocīta un satriekta, tomēr latvju zemnieks, kuŗš gadusimteņus ilgā un grūtā

darbā norūdījis savus spēkus, droši vien jauno Latviju iznesīs uz saviem pleciem. Latvijas zemnieki savā laikā ir daudzas smagas nastas nesuši, viņi tās nesīs arī uz priekšu.

Kad norimsies revolūcijas viļņi, kad iestāsies atkal normāla dzīve, tad redzēsim, kā drīzi jo drīzi aizdzīs visas grūti sistās rētas. Un kad jaunais zemnieks, ar zinībām apbruņojies, ies savos laukos, tad zeme drebēs zem viņa kājām.

Runājot par lauksaimniecisko izglītību, nevaram nepieminēt pāris vārdos arī vispārējo izglītību.

Kad novērojam mūsu zemnieku dzīvi, tad bieži vien redzam, ka dažs labs no tiem ir mūžīgs zemes vergs. Var teikt, ka daudzi zemkopji darbu uzskata par vienīgo cilvēcīgās dzīves piepildījumu. Visa šo cilvēku dzīve ir viens vienīgs darbs – bez atpūtas – bez dzīves prieka – bez augstākiem ideāliem. Šāds zemkopis, kā gliemezis čaulā ievilcies, reti kad grib pamest acis pāri par savas sētas žogu. Šāda dzīve ir šaura, vienmuļa un tukša.

Nāk prātā vecs vīrs, kušs kādreiz man teica: „Mans mūžs ir aizritējis grūtā darbā. No darba nekad es neesmu varējis tikt brīvs. Mani bērni teic – gravā dziedot lakstīgalas. Savu mūžu pie šīs gravas esmu nodzīvojis, bet lakstīgalas dziedam vēl nekad neesmu dzirdējis. Dzīvs gan esmu bijis, bet dzīvojis neesmu...” Un šā vecā vīra acīs pamirdzēja asaras...

Ar šādu dzīvi mēs nevaram apmierināties. Darbs lai būtu vienīgi mūsu materiālās un arī garīgās dzīves pamats. Lai netikai strādājam, bet arī dzīvojam. Lai dzīvojam kultūrā la cilvēka dzīvi. Smeļoties no zinību avotiem, lai savu dzīvi padarām vispusīgāku un bagātāku; baudot no mākslas avotiem, dzīvi lai padarām skaistāku...

VII.

Kopdarbība un zemkopība.

Kopdarbības lielā nozīme zemkopībā nav aptverama. To visgaišāk redzam no Dānijas – šīs skaistās kopdarbības zemes. Latvijas zemkopībā kopdarbība sāk parādīties pagājušā gadsimteņa astoņdsmitos gados. Viņas attīstība no sākuma ir lēna; totiesu beidzamos gados pirms kara tā ārkārtīgi pieaug. Ka Latvijas lauku dzīve tik strauji sāk attīstīties, tur jo lielu lomu spēlē taisni kopdarbība.

Nākotnē kopdarbības svars Latvijas zemkopībā būs jo liels. Tas tāpēc, ka šīs zemkopības pamatā tiek liktas mazsaimniecības. Ja arī lielsaimniecībām modernajā zemkopībā varētu piešķirt zināmas priekšrocības, tad līdz ar kopdarbību tās gandrīz pilnīgi atkrīt.

Vislielākie kopdarbības uzdevumi zemkopībā piešķirami ražošanas un ražojumu izmantošanas kooperatīviem. Tāpat ievērojama vieta ierādāma arī tiem kooperatīviem, kuŗu uzdevums no ārienes apgādāt dažādas lauksaimniecībā nepieciešamas vajadzības u. t. t.

Beidzamais laiks atsvabināties no dažādiem izmantotājiem; beidzamais laiks stāties slēgtās rindās uz kopēju darbu. Darba bezgalīgi daudz. To veiksīm tikai tad, ja domāsim vienas domas un iesim vienus ceļus.

Kopējais darbs lai būtu jaunās Latvijas radošais spēks...